

A DEBRECENI KOSSUTH-KULTUSZ TETŐPONTJA. A KILENCVENEDIK SZÜLETÉS NAP

Bényei Miklós

„Születésem 90-ik évfordulója alkalmából számos megyék, városok, egyesületek és társaságok tiszteltek meg üdvözleteikkel...” – ezzel a tényszerű megállapítással kezdte Kossuth Lajos az ünneplő megemlékezésekért (egyebek között Debrecennek is) köszönetet mondó levelét.¹ A további sorokból kitetszik, hogy az aggastyáni kort megélt turini remetét igencsak meghatotta a tisztelgésnek ez az újabb, csaknem országos méreteket öltött hulláma.² Jellegzetes mozzanata, epizódja volt sorozatnak a debreceniek látványos, tartalmas és a város jelentékeny hányadát megmozgató ünnepe, majd év végén az utcaelnevezés hivatalos aktusa. Kétségtelen, hogy a cívisvárosi „születésnap” sokban hasonlított az országszerte lezajlott eseményekhez, ugyanakkor egyedi sajátosságai is kimutathatók. Egyfelől szerves folytatása, mit több: szinte természetes folyománya az 1848–49 óta kibontakozó – bár a neoabszolutizmus éveiben elfojtott – helyi Kossuth-kultusznak, másfelől a most tárgyalt lokális évforduló számos általánosítható vonást hordozott, és ezért is megérdemli a történelmi figyelmet.

Az előzmények

Debrecen akkori vezető testülete, a tanács Kossuth Lajost a polgári átalakulásban játszott kiemelkedő szerepe elismeréseként már 1848. március 19-én polgárává választotta (akkor még nem használták a „dísz” jelzőt) – mai tudomásunk szerint elsőként hazánkban.³ 1849-ben, amikor a település az ország ideiglenes fővárosa – Kossuth szavaival: „*a magyar szabadság őrvárosa*”⁴ – lett, a cívisek rendkívül nagy tisztelettel fordultak a jeles politikus, a kormány jogkörét gyakorló Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke, majd a trónfosztás nagytemplomi kinyilvánítását követően kormányzó, másként a fegyveres szabadságharc tényleges vezére felé; mint ahogy a városi közgyűlés június 6-i búcsúlevelében is kifejeződött, ő volt „*hódoló tiszteletének legfőbb tárgya*”.⁵ 1849 és Kossuth Lajos emléke később is elevenen élt a debreceniek tudatában.

¹ Kossuth köszönete a 90-ik évfordulóra hozzá intézett üdvözlésekre. MOL R 90. I. 7910. (7137. mikrofilmtekerecs).

² Vö. SZEKFŰ Gyula: *Az öreg Kossuth. 1867–1894*. In: Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára. 2. köt. Szerk. I. Tóth Zoltán. Bp., 1952. 425.

³ HBML IV. A. 11/a. 118. Vö. BÉNYEI Miklós: *Kossuth Lajos és Debrecen*. Debrecen, 2003. 45., 47.

⁴ Alföldi Hírlap, 2(1849). jan. p. 10.; BÉNYEI 2003, 72.

⁵ HBML IV.B. 1109/h. 1. 240/1849.; vö. BÉNYEI 2003, 120. A formálódó helyi Kossuth-kultusz 1849-es tényeiről részletesen lásd: BÉNYEI 2003, 67-129.

A kiegyezést követően, amikor a gondolat- és sajtószabadság ismét teret nyerhetett, mihamar valóságos Kossuth-kultusz fejlődött ki az itteniek körében. Eleinte főként a dualista állam létrehozását kárhóztató, a cívisvárosban és környékén erős pozíciókkal rendelkező közjogi ellenzék, az ún. függetlenségek és napilapjuk, a *Debreczen*, továbbá pártállásra való tekintet nélkül a szabadságharc egykori katonái tartották ébren az emigrációba kényszerült jeles politikus iránti tiszteletet. Majd a kormányon lévő Szabadelvű Párt helyi vezetői, meghatározó személyiségei és népszerű hírlapja, a *Debreczeni Ellenőr* szerkesztői, munkatársai is felismerték, hogy a Kossuth nevéhez kapcsolható kommunikációban páratlan politikai lehetőségek rejlenek. A kultusz ápolásában tetemes részt vállaltak a Református Kollégium⁶ diákjai, akik az egyházi vezetőik, a professzorok és az itteni lelkészek támogató figyelmére is számíthattak, aztán a többi tanintézet, főleg a Kereskedelmi Akadémia és a főreáliskola⁷ tanulói és tanárai. Távolléte, száműzetése ellenére a turini remete hosszúra nyúlt élete végéig a debreceni közgondolkodás, a lokális emlékezet markáns tényezője maradt. Leveleit, cikkeit, a róla szóló híreket az újságok rendszeresen közölték, személye és mindenkori álláspontja a helyi pártszervezetek vitáinak, a helyi értelmiségiek beszélgetéseinek tárgya volt. Már a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején kialakult a Kossuth-megemlékezések liturgiája: március 15-én és a trónfosztás napján (április 14-én), valamint a debreceni csata évfordulóján (augusztus 2-án) rendre felidéztek történelmi szerepét, továbbá a korábbi és az akkori nemesi szokásokhoz igazodva lelkesen éltették a Lajos napi társas vacsorákon. A születésnapjü köszöntések jó ideig egyébként sem voltak divatban, ráadásul Kossuth esetében komoly bizonytalanságot okozott, hogy születésének időpontja sokáig tisztázatlan volt. Jellemző, hogy még 1892-ben is azt írta a *Debreczen*, hogy az egyik lipcsei újság szerint a tényleges dátum nem a hazánkban ekkor már – közmegegyezéssel – elfogadott szeptember 19., hanem szeptember 16.⁸

Mindeközben az egykori kormányzó a hazai politikai életből fokozatosan kiszorult, és a kormánypárt számára reális veszélyt egyre kevésbé jelentett; ezzel párhuzamosan alakja lassan-lassan országszerte, így a debreceniek szemében is élő szoborrá mere-

⁶ Az intézmény létrejöttének pontos ideje a múlt homályába vész, a helyi egyház- és iskola-történetírás 1538-ra datálja. Az önkényuralom és a dualizmus időszakának történetéről: CSOHÁNY János: *Korszakváltások évszázada. 1849–1950*. In: A Debreceni Református Kollégium története. Szerk. Barcza József. Bp., 1988. 192–252.

⁷ A Debreceni Kereskedő Társulat 1871-ben szervezett reáliskolát, majd több lépcsőben 1886-ra Kereskedelmi Akadémiává fejlesztette. Tanárai és diákjai tevékeny szerepet vállaltak a város köz- és kulturális életében. Vö. SZÁNTÓ Sámuel: *Az iskola története*. In: A Debreceni Kereskedelmi Akadémia emlékkönyve a nemzet ezredévi ünnepélyére. Szerk. Sztójka Gyula. Debrecen, 1896. 3–88.; MERVÓ Zoltánné: *A debreceni iskolák. Levéltári segédlet az iskolatörténet kutatásához*. Debrecen, 1975. 23. – A főreáliskolát 1873-ban hozták létre állami intézményként; HAJDU Judit: *A Debreceni Állami Főreáliskola megalakulása és oktatáspolitikája a dualizmus korában. Részlet*. In: A Fazekas Mihály Gimnázium értesítője az 1989/90. iskolai évről. 1991. 23–26.

⁸ *Mikor született Kossuth Lajos?* In: Debreczen, 24. (1892). szept. 3. 1.

vedett.⁹ Pontosan felismerte ezt az agg Kossuth, aki az első sorokban idézett leveleiben maga is élő szobornak nevezte a személyét.¹⁰ Másként fogalmazva: a korabeli lapokból, iratokból kiolvasható, hogy a cívisvárosban – mint az ország szinte minden pontján – már nem is annyira az idős embert, sokkal inkább a magyar történelem egy lezárult szakaszának mitikus hőseit ünnepelték, nemegyszer szakrális tisztelettel.

Debrecenben – összehasonlító vizsgálatok híján csak valószínűsíthetjük, hogy más településeken is – a fordulópontot 1889 fejleményei jelentették. Mintegy másfél évtizednyi politikai csatározás után a helyi pártok ekkor a Városi Dalegylet¹¹ és a szervezésében létrejött, befolyásos polgárokat és értelmiségieket tömörítő rendezőbizottság közvetítésével megegyeztek, hogy Lajos napján (augusztus 25-én) pártszínezet nélküli, ún. össznépi ünnepélyt rendeznek.¹² Az esztendő vége felé, november 28-án a városi közgyűlés (a törvényhatósági bizottság) szintén vita nélkül, egyhangúlag szavazta meg Kossuth számára – 1848 után immár másodszor – a díszpolgári címet.¹³ Az alkalmi kibékülés hátterében az ún. honossági törvény hatályba lépése állt. Az állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről szóló 1879. évi L. törvénycikk a megszűnés egyik okát a tartós, tíz éven túli távollétben határozta meg,¹⁴ és ez az idő 1889-ben járt le. Az pedig mindenki számára nyilvánvaló volt, hogy a szorososan érintett Kossuth Lajos, a kiegyezés legkeményebb ellenfele nem fogja letenni az állampolgári esküt, nem fog hazajönni az osztrák–magyar állam területére, vagyis nem vehet részt közvetlenül a hazai politikai életben.¹⁵

⁹ A debreceni Kossuth-kultusz kiegyezés utáni szakaszáról átfogó jelleggel lásd: BÉNYEI 2003, 155–278. Lásd még BALOGH Judit: *Kossuth a cívisvárosi köztudatban*. In: Európai hazáért! Kossuth Lajos és a modern magyar állam koncepciója című országos jogtörténeti konferencia (Debrecen, 2002. október 3–4.) tanulmányai. Szerk. Balogh Judit. Debrecen, 2004. 187–193. – A korabeli debreceni közszellemről, politikai pártviszonyokról kiváló áttekintést ad IRINYI Károly: *A politikai közgondolkodás és mentalitás változatai Debrecenben. 1867–1918*. Debrecen, 2002. 15–159.

¹⁰ Kossuth köszönete a 90-ik évfordulóra hozzá intézett üdvözlésekre. MOL R 90. I. 7910. (7137. mikrofilmtekercs).

¹¹ A polgárosodás egyik jeleként létrejött és működő Városi Dalegylet 1863. okt. 18-án alakult meg (Debreceni Dalárda Egylet néven); URI Sándorné: *Debrecen város egyesületi katasztere 1833–2001 között*. Debrecen, 2002. 50. Az országos kórusmozgalomban is szép sikereket ért el; STRAKY Tibor: Énekkari élet Debrecenben. In: Debrecen zenei élete a századfordulótól napjainkig. Szerk. Breuer János. Debrecen, 1975. 220., 241.

¹² BÉNYEI 2003, 235., 237.

¹³ Uo., 243–244.

¹⁴ *Magyar törvénytár. 1879–1880. évi törvénycikk*. Franklin Társulat, Bp., 1896. 221–227. A megszűnés okát a 31. § tartalmazta: uo. 225., a 48. § a hatályba lépést 1879. dec. 24-től számította: uo. 227.

¹⁵ SZEKFŰ 1952, 387.

Az előkészületek

Amikor közeledett az újabb kerek évforduló, Kossuth Lajos kilencvenedik születésnapja, a volt kormányzó mellett erőteljesen elkötelezett ellenzéki Függetlenségi és 48-as Párt már április elején országos mozgalmat kezdeményezett a széles körű ünneplésre.¹⁶ A Debreceni és Vidéki Függetlenségi Párt közlönye, a *Debreczen* 1892. július 2-án kapcsolódott be a sajtókampányba. Kifejezetten hangsúlyozta, hogy – utalva a három évvel azelőtti névnap kedvező tapasztalataira – ezúttal sem pártünnep lesz, hanem olyan országos megmozdulás, „*melyen minden igaz hazafi részt vesz*”.¹⁷ Bő egy hónap múltán Kósa Barna (1861–1902), a lap felelős szerkesztője (és kiadója) névtelen vezércikkében szintén hangzatos szavakkal szorgalmazta a méltó megemlékezést, hiszen „*a legnagyobb ő valamennyiünk között, de legnagyobb mindazok között is, akiket ez a század szült*”. Szilárd meggyőződéssel hirdette: „*Magyarország igaz fiait nemzeti ünnepnek nézik a napot, melyen a legnagyobb élő magyar életének egy új évét kezdi meg*.” Egyúttal tudatta azt is, a betegeskedő államférfi kérése, hogy személyesen ne látogassák; és rögtön hozzáfűzte: bármennyire fájó is ennek elmaradása, bele kell törödni. „*Szívünk és lelkünk azért nála lesz és vele marad – míg a magyar szívben magyar érzés dobog*.”¹⁸ Két héttel később az újság arra hívta fel az olvasók figyelmét, hogy Debreczenben különösen fontos és szükséges az ünneplés, mert „*székvárosa volt [a] nagy hazafinak, mely látta és hallotta szónoklatait a veszedelem fergetegei közt dörögni és gyűjtani, életet és reményt ébresztve a haldokló nemzet szívében*”.¹⁹ Az ellenzéki politikusok és értelmiségiek úgy vélték, hogy a pártok feletti jelleg, a szellemi elit közreműködése úgy biztosítható leginkább, ha a születésnap ceremóniát társadalmi útra terelik. E téren tevékeny partnernek bizonyultak azok a szabadelvű debreceniek (köztük a közvélemény formálásában igen hatékony *Debreczeni Ellenőr* újságírói), akik az ún. hivatalosság kormányutasításra távol maradó képviselői (a városi hivatalnokok, a kormányhivatalok tisztviselői, a katonatisztek, valamint a katolikus egyház papjai) kihagyásával, megkerülésével, ám a tömegigény kielégítésének szándékával vagy tiszta szívből, önzetlenül részesei kívántak lenni a Kossuth-ünnepségnek. A kormánypárti újság csaknem a függetlenségi orgánummal megegyező hangvételben írt, sőt egyetemes történelmi távlatokba helyezve túl is licitálta azt: „*Kossuth Lajos nemcsak egy párté, sőt a nagyvilág is a magáénak követeli a nagy szellemi kolosszust, kit a népszabadság hősei között arra a helyre állít a nagyvilág, melyen Washington*

¹⁶ A párt helyi lapja sorozatosan közölte ez ezzel kapcsolatos híreket: *Debreczen*, 24. (1892). ápr. 6. 2., jún. 18. 2., júl. 13. 3., aug. 3. 1., aug. 23. 1. Olykor a kormánypárti *Debreczeni Ellenőr* is beszámolt az előkészületekről, pl. 19. (1892). jún. 25. 4–5.

¹⁷ *Kossuth Lajos...* In: *Debreczen*, 24. (1892). júl. 2. 2.

¹⁸ *Kossuth Lajos.* In: *Debreczen*, 24. (1892). aug. 8. 1.

¹⁹ *Kossuth Lajos 90-ik születésnapja.* In: *Debreczen*, 24. (1892). aug. 22. 3.

György, Victor Hugo és Ledru Rollin áll”.²⁰ Augusztus végén a két valóban pártokon kívül álló kulturális szerveződés, a városi dalárda (dalegylet) és a helybeli alkotó és műpártoló értelmiségiek által 1890-ben létrehívott irodalmi-művelődési társaság, a Csokonai Kör²¹ vette kezébe az ügyet. Akárcsak akkor, most is a városi dalárda lépett először: augusztus 25-én este a választmány úgy döntött, hogy magára vállalja a rendezés terhét, és az együttműködést felajánlva megkeresi a Csokonai Kört.²² A tárgyalások gyorsan haladtak; a Csokonai Kör választmánya augusztus 27-én egyetértően foglalt állást,²³ majd augusztus 29-én a *Debreczen* már kész tényként közölte, hogy a két egyesület „együtt fogja megünnepelni” Kossuth születésnapját.²⁴ Ismét rendezőbizottság alakult; ennek elnökévé Vértesi Arnoldot (1834–1911), a Kör elnökét, a *Debreczeni Ellenőr* főszerkesztőjét, az akkortájt közkedvelt novellistát választották, alelnöke Márk Endre (1851–1939) szabadelvű ügyvéd, a Városi Dalegylet elnöke, jegyzője Bakonyi Samu (1862–1922) ügyvéd, újságíró, a *Debreczen* főmunkatársa, a Kör főtítkára lett. A testületbe meghívták a törvényhatósági bizottság és az egyesületek két-két tagját és a szellemi élet tekintélyesebb képviselőit. Az egyházakhoz, az iskolákhoz, az iskolaszékekhez és a világi hatóságokhoz augusztus 29-én a kormánypárti lapban felhívást intéztek, így kérték az ekkor még szeptember 19-re tervezett városi ünnepségen való részvételt. A dokumentumban újból kiemelték, hogy „nem politikai párt ünnepély lesz ez, valaminthogy Kossuth Lajos sem politikai pártoké, hanem a nemzeté”.²⁵

A rendezőbizottság már augusztus 27-én megvitatta az előzetes programot. Megállapodtak abban is, hogy a nagyerdei Vigadóban délután négykor kezdik a rendezvényt,

²⁰ *Kossuth Lajos neve napjának...* In: *Debreczeni Ellenőr*, 19. (1892). aug. 24. 4. – George Washington (1732–1799) amerikai politikus, hadvezér, az Amerikai Egyesült Államok első elnöke, a függetlenségi háború idején az amerikai hadsereg főparancsnoka. Victor Hugo (1802–1885) francia költő, író, a forradalmiság jelképes egyénisége. Alexandre Auguste Ledru-Rollin (1807–1874) francia politikus, radikális köztársaságpárti képviselő, újságíró, 1849–1871 között londoni emigrációban élt. – A kormánypárti lap fontosabb közleményei: *Lajos napját...* In: *Debreczeni Ellenőr*, 19. (1892). aug. 25. 5.; *Kossuth 90-ik születésnapja Debreczenben.* In: *Debreczeni Ellenőr*, 19. (1892). aug. 26. 4.

²¹ A Csokonai Kör 1890. jún. 16-án alakult meg; URINÉ 2002, 44. – Működéséről: LAKNER Lajos: *Irodalom és értelmiség a századfordulón és a két világháború között Debreczenben. A Csokonai Kör irodalomszemlélete.* (A debreceni Déri Múzeum évkönyve, 1991.) 1993. 367.; *Kultusz és áldozat. Bevezetés a debreceni Csokonai Kör történetéhez.* In: ASZTALOS Dezső–LAKNER Lajos–SZABÓ Anna Viola: *Kultusz és áldozat. A debreceni Csokonai Kör.* Debrecen, 2005. 13–15.

²² *Kossuth 90-ik születésnapja Debreczenben.* In: *Debreczeni Ellenőr*, 19. (1892). aug. 26. 4.

²³ *Kossuth Lajos ünneplése.* In: *Debreczeni Ellenőr*, 19. (1892). aug. 29. 3–4.

²⁴ *Kossuth Lajos születésnapja...* In: *Debreczen*, 24. (1892). aug. 29. 3.

²⁵ *Kossuth Lajos születésnapját...* In: *Debreczen*, 24. (1892). aug. 29. 3.; *Kossuth Lajos ünneplése.* In: *Debreczeni Ellenőr*, 19. (1892). aug. 29. 3–4.; *Felhívás.* In: *Debreczeni Ellenőr*, 19. (1892). aug. 29. 3–4.; *Debreczen*, 1892. szept. 1. 1. Az ellenzéki lap ugyanitt felsorolta a rendezőbizottság teljes névsorát (72 fő) is.

amelyre belépődíjat szednek.²⁶ Ez utóbbi az ellenzéki újságnak nem tetszett: „*elvből nem helyeseljük, hogy a magyar nép Kossuth Lajos ünnepén pénzért «mulasson», sokkal szebb lett volna az ünnepély költségeit gyűjtés útján közadakozásból fedezni*”.²⁷ A felhívásra igent mondott, és csatlakozott a rendezőbizottsághoz számos egyesület és társulat, a protestáns és állami tanintézetek tanári kara és diáksága, vagyis sikerült összefogni mindazokat a társadalmi rétegeket és csoportokat – legalábbis aktív képviselőiket –, amelyek ilyen vagy olyan szervezeti keretben egyesültek. A kibővített grémium szeptember 4-én három lényeges dologról határozott. Úgy döntött, hogy a majdani rendezvény két részre tagolódik, délután öt órától a Nagyerdőn,²⁸ este héttől az ugyanott lévő Vigadóban zajlik a program. Mindkét helyen belépődíjat szednek, az így befolyó tiszta jövedelmet aztán a Kossuthról elnevezett lelencházi alap gyarapítására fordítják. Megállapodtak, hogy egy előre fogalmazott, ám a születésnapra keltezett üdvözlő iratot küldenek Kossuthnak. A város lakosságának ajánlották, hogy az ünnepély napján mindenki viseljen nemzeti színű kokárdát, a lakóházakat meg lobogózzák fel. Az iskolai hatóságoknak azt javasolták, hogy a tanintézetekben legyen iskolai szünet.²⁹

Amikor csak tehették, a szervezők és az újságok lépten-nyomon kinyilvánították, hogy pártok feletti (más szóval: pártszínezet nélküli) ünnep lesz, hiszen Kossuth az egész nemzeté, a város egész polgárságáé. A pártlapok szinte egymással versengve közölték az előkészület helyi, valamint a fővárosból és az ország más tájairól érkező híreit, érveltek az ünnepségen való részvétel hazafiúi kötelessége mellett; a *Debreczen* jó néhány verset és megemlékezést publikált. Az elvileg „független”, pártokhoz nem kötődő hetilapok (a *Debreczeni Híradó*, a *Debreczen-Nagyvárad* *Értesítő*) szintén rendszeresen propagálták a készülő eseményt, ám érthető módon gyakran némi fáziskéséssel. Az üzleti érdek is felszínre tört: Mendelovics Lajos helybeli kereskedő „*Éljen Kossuth Lajos, nagy hazánkfia*” felirattal vörös és fehér színre festett, zöld levéllel megtűzött tollakat dobott piacra.³⁰ Gyűjtés indult „*egy Kossuth nevet viselő nemzeti színű lobogóra, amely alatt a rendezőbizottság fog kivonulni a Nagyerdőre. A gyűjtésnek célja még az is, hogy a rendezés költségeit ez úton hozzák össze...*”³¹

²⁶ *Kossuth Lajos 90-ik születésnapja Debreczenben*. In: Debreczen, 24. (1892). aug. 30. 3. – A Vigadó 1826-ban épült fel, egy időben a fürdővel; kezdettől fogva mindmáig a város közkedvelt vendéglátó és szórakozó helye; vö. SÁPI Lajos: *Debreczen település- és építéstörténete*. Debreczen, 1972. 44.; BOTOS Géza: *A debreceni Nagyerdő története*. In: Calandrella, 3(1989), Különszám. 73.

²⁷ *Kossuth Lajos 90-ik születésnapja Debreczenben*. In: Debreczen, 24. (1892). aug. 30. 3.

²⁸ A Debreczen mellett elterülő erdőség egy része ekkor már évtizedek óta (mindmáig) parkerdőként funkcionált; vö. BOTOS 1989, 73–80.

²⁹ *Kossuth ünnepése*. In: Debreczeni Ellenőr, 19. (1892). szept. 5.; *Kossuth-ünnep Debreczenben*. In: Debreczen, 24. (1892). szept. 5. 2.

³⁰ *Kossuth-tollak*. In: Debreczeni Ellenőr, 19. (1892). szept. 2. 4.

³¹ *Kossuth ünnepély*. In: Debreczeni Ellenőr, 19. (1892). szept. 12. 5.; *Kossuth 90-ik születésnapját...* In: Debreczen, 24. (1892). szept. 12. 2.

Szeptember 7-re visszadatálva a rendezőbizottság újabb átiratban szólította fel az egyleteket, hogy minél nagyobb számban vonuljanak ki a rendezvényre. Ugyanakkor a városi tanácstól kérte, hogy zárassa le a Nagyerdőt és engedélyezze a belépti díjat.³² A cívisváros lakosságához ötezer példányban szórólapot juttattak el (megint csak szeptember 7-i dátummal), arra biztatva – igazán szép szavakkal – az embereket, hogy mindenki mozduljon meg, legyen országra szóló sokadalom a városban, és foháskodjanak együtt Istenhez, „*hogy öntsön a nagy aggastyán keservére balzsamot, adjon munkás öregségének vigasztaló társul ifjú reménységet, hogy nemzete javának nem hiába áldozta az ember legnagyobb kincseit, hogy amit egy ezredév alkonyán ő megalkotott, az egy másik ezredévnek biztos hajnala*”.³³

Eleinte túl mereven értelmelték a napi politikától való távolmaradást, ám a *Debreczen* felvetésére pótlólag meghívták a rendezőbizottságba a Függetlenségi Kört, a párt egyesületként működő olvasóköret.³⁴ Ennek két delegált képviselője már jelen is volt a bizottság következő, szeptember 13-i ülésén. Ezúttal is fontos döntések születtek. A budapesti példát követve az ünnepséget egy nappal előbbre hozták, vasárnapra, amikor nagyobb látogatottság várható. (Ily módon érdektelenné vált az iskolai szünet elrendelése is.) Véglegesítették a programot és elfogadták a turini remetéhez intézendő köszöntő távirat szövegét. Márk Endre alelnök beszámolt Simonffy Imre (1824–1910) polgármester intézkedéseiről a kért ügyekben: a Nagyerdőre vezető két utat felocsoltatják (hogy ne legyen túl nagy por), a Nagyerdőt lovas rendőrök zárják le, megnövelik a jegypénztárak számát, a Nagytemplom³⁵ előtt megszólalnak a mozsárágyúk. A Tornaegylet³⁶ válaszmánya bejelentette, hogy megbízták Chappon Károlyt, az egylet művezetőjét – aki tornatanár és vívómester volt – a dísztorna megrendezésével. Komlóssy Arthur (1848–1910) ügyvéd, a Csokonai Kör szépítési szakosztályának alelnöke tájékoztatta a jelenlévőket egy Kossuth-arckép megrendelésének lehetőségéről: Karlovsky Bertalan (1858–1938) ún. akadémikus festőművész Székesfehérvárott alkotott portréjának másolatát gondolta beszerezni, azzal, hogy

³² *A Kossuth-ünnep és az egyletek.* In: Debreczeni Ellenőr, 19. (1892). szept. 13. 4.; *Kossuth ünneplése.* In: Debreczeni Ellenőr, 19. (1892). szept. 13. 4.

³³ *Felhívás!* In: Debreczen, 24. (1892). szept. 15. 1., Debreczeni Ellenőr, 19. (1892). szept. 18. 1., Debreczeni Híradó, 9. (1892). szept. 18. 1.

³⁴ *Kossuth ünnepeltetése.* In: Debreczeni Ellenőr, 19. (1892). szept. 14. 2-3. A Függetlenségi Kör hamarosan, az ellenzéki újság szeptember 15-i számában felszólította tagjait a rendezvényen való részvétellel: *A függetlenségi kör a Kossuth ünnepélyen...* In: Debreczen, 24. (1892). szept. 15. 3. – A Debreceni Függetlenségi Kör 1876-ban alakult, a 48-as hagyományok és a hazafias érzés ápolására; URINÉ 2002, 20–21.

³⁵ A Nagytemplom építése 1803–1823 között folyt, teljesen 1827-re lett kész; SÁPI Lajos: *Műemlékek Hajdú-Bihar megyében.* In: Hajdú-Bihar műemlékei, irodalmi emlékhelyei, népművészete. Szerk. Szöllősi Gyula. Debrecen, 1973. 72–78.

³⁶ A Debreceni Tornaegylet 1867-ben alakult, URINÉ 2002, 53., vö. FÉSÜS László: *Debrecen versenysportjának bölcsője a Debreceni Tornaegylet.* Debrecen, 1997. 8–9.

az ünnepség után ajándékozzák a református főiskola könyvtárának.³⁷ Egyúttal a korábban meghirdetett gyűjtésből a bizottság számára „*Éljen Kossuth Lajos*” felirattal készíttetett színes selyemzászlót Zellinger Ede címer- és címfestővel.³⁸ A városi tulajdonban lévő helyi vasút igazgatósága is intézkedett, hogy vasárnap több, szám szerint öt vonat közlekedjen a Nagyerdőre.³⁹

A lázas készülődés közepette nem tűnt ünneprontásnak, sőt a debreceniek öntudatát növelte a közkedvelt ellenzéki publicista, Kósa Barna cikke, aki néhány város (Kolozsvár, Temesvár, Nagyvárad – különösen az utóbbi) döntését kárhoytatta, mert nem engedték a születésnap megemlékezést, arra hivatkozva, hogy az agg száműzött törvényen kívül áll. (Mint szó esett róla, az ún. honossági törvény szó szerinti, merev értelmezésében valóban ez volt a szigorúan vett jogi helyzet.) Szerinte ez a felülről sugallt, hajbókoló tagadás hálátlanság, sőt hazaárulás, hiszen az ország, „*az ő alapvető munkálatain épült fel*”, és hiába izgatnak ellene azok, akiknek az fáj, hogy nem ismeri el a kiegyezés üdvös voltát, „*Kossuth marad a magyar nemzet politikai megváltója, prófétája. A Kossuth-kultusz a haladó idővel együtt nő s minél törpébbek és szolgálékübbek a mai politika vezetői, a Kossuth alakja annál hatalmasabban domborodik ki. A Kossuth neve eszmévé nőtt. Az eszme pedig győzni fog...*”⁴⁰ A kormánypárti napilap névtelen vezércikke tüske azok felé, akik – szerinte, a lojalitás már-már elengedhetetlen gesztusával – a pártpolitika keretébe vonszolnák, a nemzet és uralkodója közé állítanák az évfordulót. Ám ez a szerző is elismeri: „*Valóságos Megváltó szerepet szánt a gondviselés ennek a tüneményszerű alaknak...*”, és felidézte 1848–49 debreceni hónapjait, amikor „*a nép rajongásig szerette, ünnepelte Kossuthot*”. Anakronisztikusnak bélyegezte ugyan Kossuthnak a kiegyezés szellemiségét ellenző magatartását, de rögtön hozzáfűzte: „*s ha mégis nagyságát ez nem képes lerontani, ez csak amelletl bizonyít, hogy a nagy időknek igazán nagy alakja volt s bámulatosan nagyszerű történelmi alakját az egész nemzet általános kegyelettel övezi körül s a nagy aggastyán feledhetlen érdemeit a dicső múlt legfényesebb emlékeként őrizzuk*”.⁴¹ Kossuth életét és munkásságát ismertette Szántó Sámuel (1857–1933) tanár a Kereskedelmi

³⁷ A Debreceni Református Kollégium nagy múltú könyvtárának 19. század végi állapotáról: FEKETE Csaba–G. SZABÓ Botond: *A Kollégium nagykönyvtára*. In: A Debreceni Református Kollégium története. Szerk. Barcza József. Budapest, 1988. 44–45.

³⁸ *Kossuth ünnepeltetése*. In: Debreczeni Ellenőr, 19. (1892). szept. 14. 2–3.; *Kossuth ünnepély Debrecenben*. In: Debreczen, 24. (1892). szept. 14. 2.; *A Kossuth-ünnep költségei*. In: Debreczen, 24. (1892). szept. 14. 3. – Később kiderült, hogy a feliratot Zellinger Ede ingyen festette (a nevét is ekkor közölték a lapok); *A Kossuth-zászló...* In: Debreczen, 24. (1892). okt. 3. 3., *A Kossuth-zászló*. In: Debreczeni Ellenőr, 19. (1892). okt. 3. 3.

³⁹ *A Kossuth-ünnepélyt...* In: Debreczeni Ellenőr, 19. (1892). szept. 16. 4. – A gépi vontatású közúti vasút Debrecenben 1884. okt. 2-án indult meg; SZABÓ Dezső: *A debreceni közúti vasút száz éve. 1884–1984*. Debrecen, 1984. 12.

⁴⁰ K. B. [Kósa Barna]: *A Kossuth-tagadók*. In: Debreczen, 24. (1892). szept. 15. 1–2.

⁴¹ *Kossuth*. In: Debreczeni Ellenőr, 19. (1892). szept. 17. 1.

Akadémia növendékeinek szeptember 16-án délután rendezett házi ünnepségén; az előadás tartalma azonban nem ismert.⁴²

Szombaton, szeptember 17-én, vagyis a tervezett ünnepség előtti napon a Függetlenségi és 48-as Párt közlönye, a *Debreczen* címoldala nemzeti színű kerettel jelent meg. A debreceni Kossuth-kultusz ápolásában korábban és később is tetemes részt vállaló felelős szerkesztő, Kósa Barna újabb „elvi” vezércikkkel jelentkezett. Hódolattal emlegette Kossuth kivételes személyiségét, aki kilencven éve dacára „megőrizte teljes testi és lelki rugékonyságát”, akinek a gondviselés azért adott „ilyen hosszú életet, hogy megérhesse eszméi diadalát”. Elsősorban a nemzeti függetlenség eszméjéről van szó, ezért szenvedett üldöztetést és börtönt, ezért buzdította ékesszólásával a magyarságot, ezért vált férfikora delén a nemzet vezérévé. A publicista is kiemelte: Kossuth „*debreceni működése alatt fejtett ki legnagyobb lelkierejét s legtöbb munkásságot.*” Aztán bujdosnia kellett, de ébren tartotta a szabadság gondolatát, és elvonultságában sem nézi tétlenül, mi történik itthon.⁴³ Szinte erre rímel az újság tárcarovatában megjelent vers, Illyés Bálint (1835–1910) református lelkész, függetlenségi programmal kisújszállási országgyűlési képviselő *Kossuth kilencvenedik születésnapján* című hosszabb ódája. A kiemelkedő történelmi alakot, a nagy alkotót énekelte meg, és a nemzet szomorú és dicsőséges sorsát, az ehhez hasonló sorokban: „*Nagy hontalan!... s mégis egy honnak öre... / Nagy száműzött!... s mégis egy nemzet atyja*”⁴⁴

Ugyanekkor a rendezőbizottság a két hírlapban előredatálva (szeptember 18-ra) közzétette a város nevében Kossuthhoz címzett üdvözlés szövegét, amelyet Bakonyi Samu írt, és amelyet még szeptember 13-án hagytak jóvá.⁴⁵ Kissé patetikus, voltaképpen csak közhelyekből álló, a konkrétumokat tudatosan kerülő, bár kétségkívül szépen formált fogalmazvány. Így indít, híven tükrözve a szervezők valóban nemes szándékait: „*Szeretett nagy hazánkfia! Magyarország minden hű fia egy érzésben egyesül, pártok viszályán, osztályok érdekén, felekezeti különbségeken túlemelkedik: úgy ünnepli annak a napnak 90-ik évfordulóját, melyen hazájának örök dicsősége született. Nem lehet, nincs ma különbség közöttünk, mikor neked hódolunk, ki egyenlővé tettél mindnyájunkat*”. Az isteni gondviselés küldöttét látja Kossuthban, aki a legtöbbet tette a közszabadság kivívásáért, aki élete példájával is megmutatta a világnak az ezeresztendő magyar nemzet erejét, aki az új évezredben is a siker reményét sugallja, akinek nagysága a kicsinyeket is felmagasztalja. A befejezés szintén frappáns, vagyis kellően lokális és gondolatilag általánosságokban mozgó: „*Sehonnan sem száll hívebb üdvözlés feléd, mint a mi szívünkéből, Debrecenből, a magyarság szívéből. Szavakat mi hiába keresnénk a keblünket elfogó érzelmek tolmácsolására, lelkünket kellene látnod, hogy*

⁴² *Kossuth ünnep a kereskedelmi akadémián.* In: Debreczeni Ellenőr, 19. (1892). szept. 17. 5.

⁴³ K. B. [KÓSA Barna]: *Kilencven év.* In: Debreczen, 24. (1892). szept. 17. 1.

⁴⁴ ILLYÉS Bálint: *Kossuth kilencvenedik születésnapján.* In: Debreczen, 24. (1892). szept. 17. 1.

⁴⁵ *Az iromány szerzőjéről. Kossuth ünnepély Debreczenben.* In: Debreczen, 24. (1892). szept. 14. 2.

lásd, mit érezünk a te születésed kilencven éves forduló napján. Öröm és hála, remény és imádság fogja ma egybe lelkeinket, föllebben előttünk a jövő kárpitja, neved beragyogja Magyarország örök életét. A te példáddal diadalmaskodunk az idő hatalmán, és fiúróld fiúra száll majd a szent örökség, az isteni bizonyosság, hogy az a nemzet, amelynek te éltél, meg nem halhat! Legyen előtted kedves Debrecen népének üdvözlöte!” A Kossuth-ünnep rendezőbizottsága nevében a levelet a három vezető, Vértesi Arnold, Márk Endre és Bakonyi Samu írta alá.⁴⁶

Már szombaton megkezdődött a főtér és a főutca, valamint a belváros díszítése és fellobogozása, sőt a szerény külvárosi házakra is kikerültek az apró nemzeti zászlók. A városházán⁴⁷ is felhúzták a trikolorót. Csak a vármegyeháza és az állami hivatalok „szégyenkeztek” (az ellenzéki újság gúnyoros megjegyzése) lobogódísz nélkül.⁴⁸ Papp Albert fényképész olyan zászlót tűzött ki, amelyre Kovács János (1852–1924), az átlagos képességű debreceni festőművész festett egy „jól talált” Kossuth-portrét, és alatta ez a felirat állt: „*Megveri az élő Isten – aki téged megtagad!*”⁴⁹ Vasárnap reggel a *Debreczeni Híradó* címoldalán a székelyudvarhelyi főreáliskolai tanár, Vajda Emil (1858–1916) cikket hozta. Ennek a szokásos áradozáson túllépő mondanivalója volt, Kossuth emberi vonásait próbálta megrajzolni: a természetéből fakadó magányérzést, a zajos társaságok tudatos kerülését, a családban vigaszt, megnyugvást kereső közéleti férfit, a száműzetés kényszerű visszavonultságát enyhítő munkavágyat, az irigyek, a hálátlanok, az ő dicsőségének verőfényében sütkérezők által kiváltott csalódottságot, személyének és szavainak varázserejét.⁵⁰

⁴⁶ Debrecen üdvözlő felirata *Kossuth Lajoshoz*. In: Debrecen, 24. (1892). szept. 17. 1.; *Felirat Kossuthhoz*. In: Debreczeni Ellenőr, 19. (1892). szept. 17. 2.

⁴⁷ A klasszicista városházát 1843-ban adták át. A közigazgatási feladatok ellátását szolgáló helyiségek mellett boltok, csapszék, sütő és főzőház is voltak benne. Az emeleten egy lakosztály alakítottak ki a magas rangú vendégek számára. Építéséről: ZOLTAI Lajos: *A debreceni városháza négyszázéves története*. Debrecen, 1931. 17. Az első emeleti lakosztályról: KÓNYA József: *Kossuth és Debrecen*. In: *A szabadságharc fővárosa*. Debrecen, 1849. január–május. Szerk. Szabó István. Debrecen, 1948. 474.

⁴⁸ *Kossuth-ünnep Debrecenben*. In: Debrecen, 24. (1892). szept. 19. 1.

⁴⁹ *Városunk díszítése...* In: Debrecen, 24. (1892). szept. 17. 3.; *A Kossuth-ünnepély...* In: Debreczeni Ellenőr, 19. (1892). szept. 17. 4. (innen az idézett két szó) – Az idézet bibliai eredetűnek látszik, de ilyen részlet nincs a református fordításban; feltehetően a festő vagy a fényképész írta át, netán a közbeszédben hasonlatos formulához közelít. Leginkább az Apostolok cselekedetei 23. része 3. versére emlékeztet, ahol Pál apostol mondja Ananiás főpapnak: „*Megver az Isten téged [...] törvényellenesen cselekedve parancsolod, hogy engem verjenek?*”; *Szent Biblia azaz Istennek Ő és Újtestamentomában foglaltatott egész Szent Írás*. Ford. Károlyi Gáspár. Bp., 1959. Új testamentom. 150. A második fele Jeremiás könyvének (5. rész 12. vers) utánérzése lehet: „*Megtagadták az Urat, és azt mondták: Nincsen ő, és nem jöhet reánk veszedelem...*”; uo. Ótestamentom. 463.

⁵⁰ VAJDA Emil: *Kossuth mint ember*. In: Debreczeni Híradó, 9. (1892). szept. 18. 1. – Döntően a szerző az évben Budapesten megjelent Kossuth Lajos élet- és jellemrajza című kötetéből, annak utolsó fejezetéből (Kossuth mint ember, szónok és államférfi) vették át.

A vasárnapi ünnepély

A rendkívül alapos, körültekintő és egészséges kompromisszumokat eredményező előkészítés után simán lepergett az izgatottan várt nap. A szeptember 18-án, vasárnap megtartott ünnepély megmozgatta a cívisváros apraját-nagyját. A kormánypárti *Debreczeni Ellenőr* elégedetten nyugtázta: „*Debrecen városa minden tekintetben méltóan önmagához s méltóan Kossuth nagy nevéhez ülte meg Kossuth születése kilencvenedik évfordulóját*”. Megnyugodva állapította meg: „*A rendezett ünnepségen ott volt pártkülönbség nélkül az egész város*”. Közleménye szerint nem a mai magyar állam törvényes rendjét támadó politikai vezérnek, hanem a század, a magyar história egyik legnagyobb alakjának, „*ezer éves történetünk legfelségesebb korszaka megalkotójának*”, a magyar faji erények élő jelképének adóztak hódolatuk dús jeleivel. Fellélegző szerzője kissé büszkélkedett is: a debreceniek talán minden magyar várost felülmúltak szeretetük kifejezésével. „*Ünnepnap volt a tegnapi nap – lobogók a házakon, nemzeti szín kokárdák a melleken, a szeretetteljes hála és hazafias lelkesedés lángja dobogott a szívekben.*”⁵¹ A függetlenségi *Debreczen* magasztos ünnepnek nevezte a rendezvényt. Munkatársa nem győzött lelkendezni: „*A lelkesedés – mint a villanyáram – átjárt mindenkit s városunk utcáin ezerek ajkáról mennydörgő éljenzés hirdette, hogy nagy Kossuthot ünnepli, nagy Kossuthot üdvözli nagy Debrecen! [...] A Kossuth nevének varázsa alatt egy napra kibékölttek a politikai ellenfelek s igen sokan, kik máskor egy vagy más tekintetből elnyomták keblök legszentebb érzelmeit: most – kitörő lelkesedés által elragadtatva – szabad folyást engedtek hazafias érzelmeik nyilvánulásának*”. Tehát a debreceni nép állítólagos közönye, lanyhasága ezúttal nem volt észlelhető, a nép őszintén örvendezett. A vetélytárs újsághoz hasonlóan állapította meg: „*Tegnap Debrecen méltó volt önmagához. Valóban a magyarság szíve dobbant itt meg s e szívdobogásban egy nemzet érzelme, forró hazaszeretete nyilvánult!*” Jöleső érzéssel tette hozzá: „*Ilyennek szeretnők mi látni mindig Debrecen! Ilyen nagynak, ilyen lelkesnek, ilyen dicsőnek!*”⁵² A valóban nagyszerűen sikerült rendezvényen jelen volt valamennyi párt és felekezet, negyvennégy egyesület, de a hivatalos város, a főispán és a polgármester, meg „*a többi méltóságos és nagyságos úr*” tüntetően távolmaradt. Az ellenzéki lap szerint azért, nehogy Bécsből megróják őket. Éles gúnnyal meg is jegyezte: „*hol és mik lennének most önök, ha Kossuth Magyarország szabadságát ki nem vívja? Hajdúvármegye élén állana egy Comitatsvorstand, Debrecen élén egy csaszlaui Bürgermeister...*”⁵³

⁵¹ *Kossuth-ünnep Debreczenben*. In: *Debreczeni Ellenőr*, 19. (1892). szept. 19. 1–2.

⁵² *Kossuth-ünnep Debreczenben*. In: *Debreczen*, 24. (1892). szept. 19. 1.

⁵³ *Uo.*, 1. – Hajdú vármegye 1876. szept. 4-én alakult meg az 1876. évi XXXIII. törvénycikk alapján, Debrecen székhellyel. Comitatsvorstand, helyesen: Komitatsvorstand = megyefőnök, Bürgermeister = polgármester; a csaszlaui jelző alighanem arra utal, hogy a neoabszolutizmus idején kinevezett hivatalnokok között sok volt a cseh és más szláv származású. – Egy bécsi lap közleménye nyomán a Debreczen szept. 26-i vezércikkében igazolva látta ezt a feltételezést: *Szapáry és Kossuth*. In: *Debreczen*, 24. (1892). szept. 26. 1. Szapáry Gyula gróf (1832–1905) volt akkor (1890. márc. 13. – 1892. nov. 17.) a miniszterelnök és a debreceni lap szerint a Kossuth iránti gyűlölet vezérelte, ezzel is bizonyítani akarván a trón iránti lojalitását.

Magától értetődően másnap mindkét napilap részletesen beszámolt a történekről, talán az alkalmi kibékülés jegyében még a tudósítások címét is azonosan adták meg.⁵⁴ Ezek alapján kora reggeltől késő estig meglehetősen pontosan rekonstruálhatók az egyes mozzanatok. Reggel hat órakor a főtéren (a Nagytemplom⁵⁵ előtt) mozsárágyúk durrantak, majd az önkéntes tűzoltók zenekara⁵⁶ végigjárta az utcákat, miközben a *Kossuth-nótát* és a *Rákóczi-indulót*⁵⁷ játszotta. Kellemes meglepetésként hatott, mert nem volt az előzetesen jóváhagyott programba iktatva (ezért is voltak kevesen a hívek) a református templomok reggeli istentisztelete. A lelkészek – feltehetően előre egyeztetve – hazafias szellemű prédikációkat tartottak, imáikban Kossuthra kértek áldást. A Nagytemplomban az öregedő, tekintélyes Némethy Lajos (1826–1902), a Kistemplomban a bihari országgyűlési képviselőként is jeleskedő Kiss Albert (1838–1908), az új (akkor még Cegléd utcai) templomban az ígéretes pálya előtt álló fiatal Dicsőfi József (1859–1920), az ispotályiban a költőként, elbeszélőként, ismeretterjesztő és egyházi íróként is híres Könyves Tóth Kálmán (1837–1924) beszélt.⁵⁸ Sajnálatos módon egyiknek a szövege sem maradt fenn. Csupán az ispotályi alkalmi és igencsak találó szentigét ismerjük, a *Debreczen* nyomán; ez a 91. zsoltár 16. verse: „Hosszú napokkal betöltöttem őt és megmutatom néki az én szabadításomat!”⁵⁹ Feltűnő, mert az egykori kormányzó evangélikus hitet vallott, hogy a Miklós utcai evangélikus templomban nem volt szertartás.⁶⁰

⁵⁴ *Kossuth-ünnep Debreczenben*. In: Debreczeni Ellenőr, 19. (1892). szept. 19. 1–2.; *Kossuth-ünnep Debreczenben*. In: Debreczen, 24. (1892). szept. 19. 1.

⁵⁵ A cívisváros főterének központi és legnagyobb egyházi objektuma, és mivel 1849. ápr. 14-én a magyar nemzetgyűlés itt mondta ki a Habsburg-ház trónfosztását, attól fogva a nemzeti emlékezet egyik jelképe.

⁵⁶ Hivatalos nevén a Debreceni Önkéntes Tűzoltó Egylet 1877. okt. 21-én alakult meg; PUBLIG Ernő, ifj.: *A Debreczeni Önkéntes Tűzoltó Testület története. 1877. október 21. – 1902 október 21.* Debrecen, 1902. 21. – Ennek zenekara 1878. júl. 17-én szerveződött (1900-ban felbomlott); uo. 113–114.

⁵⁷ A Kossuth-nóta így kezdődik: „Kossuth Lajos azt izente”, szerzője állítólag a később debreceni Balkányi Szabó Lajos (1823–1889) dalszövegíró; vö. SZABOLCSI Bence–TÓTH Aladár: *Zenei lexikon. 2. köt.* Bp., 1962. 371. – A Rákóczi-induló a 18. században keletkezett Rákóczi-nótából alakult ki, szerzője ismeretlen; az 1840-es évektől vált a hazai hangversenyek és a nemzeti ünnepek elmaradhatatlan számává. Sokáig hegedű- és zongoraművészek szólóban játszották, majd zenekari darab lett, később kórusok is énekelték. *Uo.*, 3. köt. 180–182.

⁵⁸ A Kistemplom 1720–1726 között épült; ZOLTAI Lajos: *A debreceni Kistemplom története*. In: Debreceni Képes Kalendárium, 1929. 68. A Cegléd (majd Kossuth) utcai templomot (közkeletű nevén, mivel vörös téglából készült, a Verestemplomot) 1888-ban avatták; VÁRADY József: *Tiszántúli református templomok. I.* Sajószentpéter, 1991. 107. A külvárosi részen lévő Ispotály (vagyis menhely, szegényház és kóroda) templomát 1704-ben emelték; HERPAY Gábor: *A debreczeni ref. Ispotály története. 1529–1929.* Debrecen, 1929. 29.

⁵⁹ *Kossuth-ünnep Debreczenben*. In: Debreczen, 24. (1892). szept. 19. 1. – A szóban forgó zsoltár-idézet a Károli Gáspár-féle fordításnak a prédikációhoz legközelebb eső 1873-as kiadásában: „Hosszú élettel betöltöttem őtet, és megmutatom néki az én szabadításomat.”; *Szent Biblia azaz: Istennek ő és új testamentomában foglaltatott egész Szent Írás.* Budapest, 1873. 617.

⁶⁰ A Miklós utcai kis evangélikus templomot 1889-ben szentelték fel; HORVAY Róbert: *Debrecen evangélikusai.* Debrecen, 1939. 19.

Délután három órakor a település központi helyén emelt és tényleg centrumként funkcionáló városháza udvarán gyülekeztek a különféle egyesületek, a dalárdák (zászlóik alatt), az iskolák és a kereskedők delegáltjai. A szintén legendás épület (hiszen 1849-ben Kossuth itt lakott, itt volt a kormányelnöki és a kormányzói hivatala) előtti tér hamar megtelt a tömeggel, még a kocsiközlekedés is elakadt. Négy órakor innen indult a felvonulás négysoros oszlopban a Nagyerdőre: legalább hatezer ember, de az utcán sorfalat állókkal együtt a kormánypárti tudósító 20-25, a másik 30-35 ezerre becsülte a jelenlévők számát.⁶¹ Ami azt jelenti, hogy Debrecen akkori népességének több mint egyharmada, vagy akár több mint fele, közel kétharmada ott tolongott az utcákon, és bizony tényleg magas arány.⁶² Elöl a város festett címerét⁶³ vitték. Utána az Önkéntes Tűzoltó Egylet és zenekara haladt, őket követte a tizenhárom egyenruhás őreghonvéd,⁶⁴ majd az ünnepi, selyemből, arany rojtokkal, arany betűkkel készített Kossuth-zászló alatt a rendezőbizottság. Aztán a következő egyletek (amelyiknek volt, lobogóval): Csokonai Kör, Debreceni Városi Dalegylet, főiskolai énekkar,⁶⁵ Kereskedő Ifjak Egylete és Dalköre,⁶⁶ Tornaegylet, Munkás Dalegylet,⁶⁷ a főiskola akadémiai, gimnáziumi és tanítóképezdei tanárkarok,⁶⁸ a főiskolai

⁶¹ A kormánypárti tudósító szerint a helyi vasúton több mint hatezer, a nagyerdei délutáni és esti ünnepekre mintegy tízezer jegy kelt el. *A Kossuth-ünnep számokban*. In: Debreczeni Ellenőr, 19. (1892). szept. 19. 4–5.

⁶² Az 1890. évi népszámlás adatai szerint a város lakossága 56 940 fő volt; Kovács Zoltán: *Népesedési viszonyok*. In: Debrecen története, 3. 1849–1918. Debrecen, 1997. 46.

⁶³ A város címerképét és annak leírását a szabad királyi városi kiváltság elnyeréséről rendelkező királyi oklevél tartalmazza: *Szabad Királyi Város Debrecen 1693*. Debrecen, 1993. 45–46.; ismertetése: NYAKAS Miklós: *Hajdú-Bihar megye címerei*. Hajdúböszörmény, 1991. 12.

⁶⁴ A Debreceni Honvédegylet az 1867-es koronázás alkalmával az aradi tizenhárom vértanú emlékére ugyanennyi honvédet öltöztetett fel az eredeti mundérba és oldalfegyverrel, majd ezután ez a csoport (természetesen változó személyi összetételben) rendszeresen jelent volt a helyi és időnként az országos nemzeti ünnepeken; MAKUCH Bertalan: *A Debreceni Honvédegylet története*. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXV. Debrecen, 1998. 231.

⁶⁵ A Kántus 1739-ben alakult és máig működik; BARCZA Józsefné: *A diáktársaságok és diákegyesületek*. In: A Debreceni Református Kollégium története. Szerk. Barcza József. Budapest, 1988. 700., a 19. század végi tevékenységéről: uo. 765. – A Kossuth-ünnepélyre a Református Kollégium főiskolai hallgatóival együtt vonultak fel.

⁶⁶ A Debreceni Kereskedő Ifjak Önképző Egylete és vele egy időben a Debreceni Kereskedő Ifjak Dalköre 1886-ban alakult; URINÉ 2002, 51. A társulat dalköréről: STRAKY 1975, 220., 232.

⁶⁷ 1890-ben a munkaadók támogatásával létesült dalárda; MAJOR Zoltán László: *Adalékok a munkásművelődés előzményeihez és kezdeteihez Debrecenben a dualizmus első szakaszában. 1867–1890*. In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XIV. 1987. 93.

⁶⁸ A Debreceni Református Kollégiumon belül a bécsi kormányzat utasítására 1853-ban szervezték meg a főgimnáziumot, az önálló jogakadémiai és teológiai tagozatot, a tanítóképezdőben 1856-ban indult az oktatás; CSOHÁNY 1988, 206., 209., 227.

ifjúság,⁶⁹ Kaszinó Egylet,⁷⁰ EMKE debreceni fiókegylete,⁷¹ ács- és kőművesifjúság, Csizmadia Ifjak Egylete,⁷² a református és az ágostai evangélikus elemi iskola tanítói,⁷³ Függetlenségi Kör, Gazdasági Egyesület,⁷⁴ Honvédegylet,⁷⁵ Iparos Kör,⁷⁶ Iparos Ifjúság Önképző Egylete,⁷⁷ Jogász és Tisztviselői Kör,⁷⁸ Jótékony Nőegylet,⁷⁹ izraelita elemi iskolák tanítótestülete,⁸⁰ Zion Betegsegélyző Egylet,⁸¹ Kereskedelmi Akadémia tanárai és tanulói, Kereskedő Társulat,⁸² Lövész Egylet,⁸³ Nyomdászok Egylete,⁸⁴

⁶⁹ A Református Kollégium jogakadémiai és teológiai tagozatának hallgatói körében ekkortájt tíz egyesület és társulat működött, a tanítóképző diákjainak is volt önképzőköre; BARCZÁNÉ 1988, 698.

⁷⁰ A Debreceni Casino 1833-ban, a Debreceni Polgári Casino 1841-ben alakult, 1848-ban egyesültek Polgári Casino néven, a köznyelv Kaszinóként emlegette; GODA Éva: *A reformkori Debreceni Casino története. 1833–1945. Társasági élet és művelődés*. Debrecen, 2011. 45., 67., 90.; vö. URINÉ 2002, 58.

⁷¹ Az 1885-ben alakult Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület Debreceni és Hajdúvármegyei fiókválasztmányja 1890. jan. 19-én jött létre; SÁNDOR József: *Visszapillantás az E.M.K.E. alakulása és fejlődése történetére*. Kolozsvár, 1895. 27.

⁷² Sem az ács- és kőművesifjak (lehet, hogy egy, de az is, hogy két szerveződés volt), sem a Csizmadia Ifjak Egyletéről nincsenek közelebbi információink.

⁷³ Ekkoriban a református egyház hat fiú- és tizenhárom leányiskolát működtetett a városban, ezek tanítói külön testületben tömörültek; MERVÓNÉ 1975, 44. – A debreceni evangélikusok 1886-ban szervezték meg elemi iskolájukat; uo. 43.

⁷⁴ A Debreceni Gazdasági Egyesület 1867. jún. 11-én alakult a mezőgazdaság előmozdítására; URINÉ 2002, 57.

⁷⁵ Az 1848–49-es szabadságharcban részt vett katonatiszteteket és katonákat tömörítő Debreceni Honvédegylet 1867-ben alakult; MAKUCH 1998, 231–240.

⁷⁶ A Debreceni Iparoskör 1883-ban alakult az önálló iparosok és az iparügyek érdekeinek szolgálatára; URINÉ 2002, 48.

⁷⁷ A Debreceni Iparos Ifjúság Önképző Egylete 1874-ben szerveződött; URINÉ 2002, 22–23.; KIRÁLY Ferenc: *Ipar, kereskedelem, forgalom és közlekedés*. In: Debreczen sz. királyi város egyetemes leírása. Szerk. Zelizy Dániel. Debrecen, 1882. 710.

⁷⁸ A Debreceni Jogász és Tisztviselő Kör 1889-ben jött létre; URINÉ 2002, 66.

⁷⁹ A Debreceni Jótékony Nőegylet 1869. ápr. 30-án alakult meg; URINÉ 2002, 7.

⁸⁰ A városban 1886-tól működött izraelita fiú- és leányiskola; *A debreceni izr. elemi iskoláinak vázlatos története. 1886–1896*. In: *A debreceni izr. hitközs. négyosztályú fiú- és hat osztályú leányisk.-nak ért. Az 1895–96. tanévről*. 1896. 3–9.

⁸¹ A helyi izraeliták körében 1891-ben szerveződött meg a Zion Debreceni Betegsegélyző Egyesület; URINÉ 2002, 78.

⁸² Nemes Kalmár Társaság néven alakult 1715-ben; NAGY József: *A Debreceni Kereskedő-Társulatról*. In: Debreceni Képes Kalendárium, 1916. 112–115., N. A. [NAGYBÁKAY Antal]: *A Debreceni Kereskedő Társulat*. In: Hajdú vármegye és Debrecen sz. kir. város adattára. Debrecen, 1937. 316–317.

⁸³ A Debreceni Polgári Lövészegylet (Egyesület) az 1840-es években alakult, a céllövészet és a társadalmi élet fejlesztésére, URINÉ 2002, 27.

⁸⁴ A Debreceni Nyomdászok és Betűöntők Egylete 1881-ben jött létre, korábban, 1872-től a Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Segélyző Egyesülete Debreceni Kerülete néven működött; KIRÁLY 1882, 710., URINÉ 2002, 121–122.

Orvos-Gyógyszerész Egylet,⁸⁵ Polgári Kör,⁸⁶ Pincér Egylet,⁸⁷ az Asztalos, a Szabó, a Szűcs és a Kalapos Társulat,⁸⁸ Zenede Egylet.⁸⁹ Hosszú kocsisor zárta be a menetet. Lovag Chilinszky György (1865–1936) fényképész egy nagy, nemzeti színű papír léggömböt bocsátott fel, amelyről „Éljen Kossuth Lajos” felirattal és Kossuth arcképével egy zászló csüggött. A ballon a Nagyerdő felé szállott, és a sétakerti⁹⁰ első nyaralónál ereszkedett le. Mint ahogy ígérte, a városi tanács az egész útvonalat felloccsoltatta, de a burkolat két oldalán gyalogló közönség sűrű porfelleget vert fel.

A Nagyerdő parkírozott részét rendőrök tartották elzárva, és oda a rendezőbizottság korábbi döntése értelmében csak tízkrajcáros belépti díjjal lehetett bejutni. Mindazonáltal több százan, esetleg ezernél is többen jegy nélkül tolultak be a helyszínre, a korcsolyázótérre.⁹¹ Amikor a felvonulás megérkezett, hat mozsárágyút sütöttek el. A nagy forgatagban és zajban alig lehetett hallani, látni az ünnepi számokat. Először a Kereskedő Ifjak Dalköre énekelt Huber Károly (1828–1885) volt zeneakadémiai tanár, európai rangú hegedűművész és zeneszerző *Nemzeti indulóját* (az ellenzéki lap szerint a cím: *Nemzeti zászló*).⁹² Majd a Tornaegylet diák tagjainak szertorna- és vívőbemutatóját láthatták; ezt Chappon Károly vezényelte. Jánossy Zoltán (1868–1942) teológus, főiskolai esküdt felügyelő⁹³ elszavalta *Kossuth Lajos* című, „emelkedett szellemű” alkalmi költeményét. Rác Károly népi- (vagyis cigány-) zenekara⁹⁴ és a négy dalárda (a Városi Dalegylet, a Kereskedő Ifjak Dalköre, a Munkás Dalegylet, a református főiskola Kántusa) előadásában a korszak reprezentatív magyar nemzeti zeneműve,

⁸⁵ A Debreceni Orvos-Gyógyszerész Egylet 1887-ben alakult; URINÉ 2002, 15.

⁸⁶ Az 1890-ben létrejött Debreceni Polgári Kör az akkori középosztály művelődési és társalgási előrehaladását kívánta segíteni; URINÉ 2002, 143.

⁸⁷ A Debreceni Pincérek Betegápoló és Segélyző Egylete 1876-ban szerveződött; URINÉ 2002, 144–145.

⁸⁸ A céhek felszámolása után létrejött ipartársulatok: az asztalosoké, a szűcsöké és a kalaposoké 1873-ban, a szabóké 1875-ben; KIRÁLY 1882, 709.

⁸⁹ Első közgyűlése 1861. dec. 29-én volt, a tanintézetben a tanítást 1863. nov. 3-án kezdték; vö. SZATMÁRI Endre: *A debreceni zeneoktatás története*. In: Debrecen zenei élete a századfordulótól napjainkig. Szerk. Breuer János. Debrecen, 1975. 8.

⁹⁰ A Nagyerdő felé vezető, 1815-ben kijelölt közsétány két oldalán a városvezetés telkeket alakított ki, amelyekre nyári lakok (azaz a tehetősebb polgárosok számára nyaralók) épültek; később, 1844-től ez a Sétakert. Vö. SÁPI 1972, 64.

⁹¹ Debrecenben az első korcsolyapályát 1870-ben a Nagyerdőn létesítette a Csolnakázó, Korcsolyázó és Polgári Lövész Egylet; MURÁNYI János: *Debrecen lexikon*. Debrecen, [2006]. 155.; az egylet 1866-ban alakult, uo. 220. Mintegy tizennégyezer négyzetméternyi területet foglalt el. A Debreceni Híradó szerint a korcsolyázópályán húszezer ember volt; *A Kossuth név varázsa*. In: Debreceni Híradó, 9. (1892). szept. 25. 3.

⁹² A népszerű, a korabeli nemzeti ünnepeken gyakran énekelt férfikvartett címe a zenei lexikon szerint is *Nemzeti zászló*; SZABOLCSI-TÓTH 1962, 2. köt. 226.

⁹³ Később Jánosi néven lett református lelkész, keresett költő és ellenzéki, majd radikális polgári politikus (az 1918–19-es polgári forradalom idején pár hónapig belügyi államtitkár).

⁹⁴ Rác Károly a 19. század végének leghíresebb debreceni cigányprimása volt, zenekara az Aranybika Szállodában játszott és rendszeresen közreműködött a helyi ünnepeken.

a *Rákóczi-induló* fejezte be az ünnepségnek ezt a részét. Közben beborult, sűrűn villámlott és mennydörgött, ezért többen hazamentek, nehogy megázzanak, sokan a fürdőházba⁹⁵ menekültek.

A kellemetlen közjáték után a rendezvény este hét órakor a Vigadóban folytatódott; ide az érdeklődők – mintegy másfél ezren – negyven krajcárért vásárolhattak belépőt. A feldíszített terem zsúfolásig megtelt, a terasz is tömve volt; szembeötlően magas számban jöttek el a hölgyek. Jelen volt Kiss Áron (1815–1908), a Tiszántúli Református Egyházkerület idős, ám életerős református püspöke, Kossuth nagy tisztelője is. Az emelvényen állott Kossuth Lajos olajjal festett, ám egyelőre eltakart arcképe. Először a már említett négy dalegylet Mácsai Sándor (1858–1924), az elismerten legjelesebb helyi karnagy vezényletével elénekelt a *Szózatot*.⁹⁶ Ezt követően a Csokonai Kör elnöke, Vértesi Arnold újságíró-szerkesztő díszbeszédét olvasta fel Komlóssy Arthur, a Kör alelnöke, ügyvéd, szerfelett agilis közéleti személyiség és igen jó felolvasó; ezt többször szakította félbe a dübörgő taps és a harsogó éljenzés. A végén a szerzőnek meg kellett jelennie az őt zajosan éltető közönség előtt. A Városi Dalegylettől Rieger György *Búcsúdálát* és a „Ne sírj, ne sírj Kossuth Lajos” refrénű dalt hallhatták.⁹⁷ Szabolcska Mihály (1861–1930), a Református Kollégium teológiai akadémiáján nemrég végzett papköltő *Kossuth ünnepén* című versét szavalta el. Majd a négy dalegylet ismét együtt énekelte a *Himnusz*t,⁹⁸ amelyet a jelenlévők felállva hallgattak végig. „*Ezután egy felejthetetlen jelenet következett, amely valóságos lázba hozta az ünneplő közönséget. Az egyletek zászlóit az emelvényre állították, Rácz Károly zenekara rázendítette a Kossuth indulót, mialatt lehullott a lepel és előttünk állott Kossuth Lajos – [a tudósító szerint] – híven talált, pálmalevelekkel és virágokkal körülvett arcképe; mint szó esett róla, Kovács János alkotása egy karosszékben ülve ábrázolta a legnagyobb élő magyart. A közönség éljenzett, tapsolt, ujjongott lelkesedésében*” – írta

⁹⁵ Közvetlenül a Vigadó mellett álló nagyerdei fürdőház az előbbivel egy időben, 1826-ban épült; SÁPI 1972, 44.

⁹⁶ Az ekkor már szinte második nemzeti himnuszként tisztelték Vörösmarty Mihály (1800–1855) költeményét, amelyet Egressy Béni (1814–1851) kétszer zenésített meg, leginkább a későbbi, 1843-as változat terjedt el; LUKÁCSY Sándor: *A Hymnus és a Szózat*. In: *Literatura*, 8(1981). 403. A zeneműnek több feldolgozása ismert az önkényuralom és a dualizmus korából, így – mivel a debreceni újságok sem írtak erről – nem lehet pontosan tudni, a dalárdák melyik zenei változatot énekeltek. A feldolgozásokról lásd: SZABOLCSI-TÓTH 1962, 1. köt. 534.

⁹⁷ Rieger György kevésbé ismert 19. századi zeneszerző, leginkább férfikarra írt művei maradtak fenn. – A rendezőbizottság szept. 13-i ülésén elfogadott program szerint a Városi Dalegylet itteni második száma Lányi Ernő (1861–1923) zenetanár és színházi, székesegyházi karmester Tavasz elmúlt című szerzeménye, és valóban ennek a refrénje az idézett sor; *Kossuth ünnepeltetése*. In: *Debreczeni Ellenőr*, 19. (1892). szept. 14. 3.

⁹⁸ A Kölcsey Ferenc (1790–1838) versére Erkel Ferenc (1810–1893) által 1844-ben írt dallam, amely gyorsan népszerűvé vált; LUKÁCSY 1981, 403. Az önkényuralom éveiben nemigen énekelhették, a kiegyezés után vált a nemzeti ünnepségek elmaradhatatlan darabjává.

a szabadelvű lap.⁹⁹ Az ellenzéki orgánum mintha itt folytatná: „Valamennyi zászlót meghajtották a Kossuth arcképe előtt, a közönség tomboló lelkesedése olyan éljenzésben tört ki, hogy megreszketett tőle a Vigadó épülete. Úgy tetszett mindnyájunknak, mintha Kossuth megjelent volna köztünk. Szelleme köztünk is volt, az öntött belénk oly forró lelkesedést, melyet a toll képtelen híven visszatükrözni”.¹⁰⁰ A zászlók folyton hajlongtak a kép alatt, és a Kossuth-nóta zengett legalább negyed óráig, „s midőn Debrecen lakossága a népszabadság halhatatlan hőségének ily lelkesedéssel hódolt: – [mutatott rá másnap a jócskán elfogult ellenzéki újság] – önmagát magasztalta föl általa”.¹⁰¹ A kép talapzatára helyezték a rendezőség művészi kivitelű, remekbe kötött üdvözlő iratát, amelyet az egyesületek és a helyi lapok szerkesztősegei nevében kb. nyolcvan írtak alá. A szép album a cívisváros híres, művészi színvonalon dolgozó könyvkötőmesterének, Dávidházy Kálmánnak (1863–1939) a munkája. Első fedelén a zománcozott debreceni címer, az első lapon Kossuth életéből merített események ügyes rajzolatai, a második lapon a nagy államférfi 1848–49-es és mostani arcképei (Kovács János alkotásai) voltak láthatók, a körzetdíszeket Kleinfeller Károly litográfus készítette.¹⁰² A zenekar eljátszotta, a közönség pedig vele énekelte a Kossuth-nótát: „Kossuth Lajos azt üzenté...”. Ráadásul, az egybegyűltek kívánságára a zenekar és a kórusok előadták Rákóczi kesergőjét (a Rákóczi-indulót).

A társas vacsoránál – ahogy előre tervezték – három pohárköszöntő hangzott el. Az első Vértesi Arnold, a rendezőbizottság elnöke szájából, aki Kossuthot mint a szabadság szószólóját, az 1848-as eszmék feledhetetlen harcosát méltatta. Lengyel Imre (1830 körül–1905), a nagy idők személyes tanúja az akkorihoz hasonló lelkesedést kívánt a mai nemzedéknek és éltette Kossuth Lajost. Akárcsak az utána szóló Bakonyi Samu lendületes szónoki köszöntője. Erre az alkalomra érkezett a városba Falussy Mihály (1820–1897), Nagykároly volt rendőrkapitánya, egykori 1848–49-es honvéd főhadnagy, aki *Kossuth Lajoshoz* című, igencsak közepes hazafias versét olvasta fel. Végül táncmulatság zárta a születésnap ünnepélyt, ahol az első négyesre a kormánypárti újság szerint 280 pár sorakozott fel (az ellenzéki orgánum becslése 150 pár).¹⁰³

Vasárnap még egy ünnepség volt a városban. Az állami főreáliskola tanárai és a tanulók gyakorlóköre közösen rendezték a volt kormányzó tiszteletére.

⁹⁹ *Kossuth-ünnep Debreczenben*. In: Debreczeni Ellenőr, 19. (1892). szept. 19. 4.

¹⁰⁰ *Kossuth-ünnep Debreczenben*. In: Debreczen, 24. (1892). szept. 19. 2.

¹⁰¹ *Uo.*, 2.

¹⁰² Üdvözlő irat Kossuthhoz... In: Debreczeni Ellenőr, 19. (1892). szept. 19. 5., Debreczen-Nagyváradai Értesítő, 51. (1892). szept. 25. 2.

¹⁰³ A két napilap mellett rövidebben beszámoltak a rendezvényről a hetilapok is: *A Kossuth név varázsa*. In: Debreczeni Híradó, 9. (1892). szept. 25. 3., *Kossuth-ünnep Debreczenben*. In: Debreczen-Nagyváradai Értesítő, 51. (1892). szept. 25. 1–2.; ez utóbbi kiemelte Márk Endre üggyédet, „ki egész nap fáradságtalan tevékenységgel buzgólkodott”.

A megnyitót Kardos Albert (1861–1945) irodalomtanár, az országosan ismert irodalomtörténész mondta, majd két tanuló hazafias költeményeket szavalt, egy harmadik, Weinberger Menyhért pedig nagy vonásokban vázolta Kossuth életét. Végül az igazgató, Fazekas Sándor (1849–1922) méltatta a távoli hontalan érdemeit.¹⁰⁴ A *Debreczen* tanulságként – és jogosan – jegyezte meg: az állami fenntartásban működő reáliskola példája világosan bizonyítja, hogy az állami hivatalok (netán a vármegye is) ünnepeletheték volna, ha akarják, a modern magyar állam megteremtőjét.¹⁰⁵ A Kereskedelmi Akadémia hallgatói, közelebről az önképző kör tagjai hétfőn, szeptember 19-én már a második összejövetelt tartották. Az internátusban Csia Kálmán szintén arról beszélt (akárcsak előző nap a nagyerdei szónok), hogy a nagy száműzött munkásságának legfőbb eredménye a szabadság, testvériség, egyenlőség hármas eszméjének érvényre jutása. Elhangzott Petőfi Sándor (1823–1849) *Nemzeti dala*. Majd Harsányi Sándor (1871–1951) önképzőköri elnök, segédtanár, református teológiai akadémiai hallgató megkoszorúzta az agg Kossuth arcképét, és pár mondatban analógiát állított fel a francia és a magyar forradalom között, egyúttal jelezte a két nemzet (vagy inkább ország) emlékezetének éles különbségét is: míg külföldön a tisztelet imádásig fokozódik, a magyar törvényhozó testület a század legnagyobb magyarját hontalanná tette. Stuller Béla másodéves felolvasta beszédét a turini remetéről, befejezésül az igazgató, Bayer Ferenc (1858–1912) pedagógiai céllal elmélkedett a hazafiasságról és a honszeretetről, amely legszebb és legnemesebb kötelessége az embernek.¹⁰⁶ Szorosan kapcsolódott a születésnaphoz a Debreceni Első Takarékpénztár egyik tisztviselője, Kapros Gábor nemes gesztusa: az egykori 48-as honvéd kilencven szál nyíló rózsát küldött légmentesen nedves moha közé csomagolva Turinba.¹⁰⁷

A nagyerdei ünnepi szónoklat

Vértesi Arnold személye kiváló választás volt: a nagyerdei ünnepeken elmondta, el tudta mondani mindazt, amit a cívisváros hangadó személyiségei – köztük a cívisgazdák, a jómódú kereskedők, az ügyvédek, a lapok munkatársai, a református lelkészek, a tanárok és leginkább a hajdani honvédtisztek –, valamint az ún. köznép (a kiskereskedők, a kisiparosok, az öreghonvédek, no meg a rajongó diákok) gondoltak

¹⁰⁴ *Kossuth-ünnep a főreáliskolában*. In: *Debreczeni Ellenőr*, 19. (1892). szept. 19. 4.

¹⁰⁵ *Kossuth és az állami hivatalok*. In: *Debreczen*, 24. (1892). szept. 20. 3. A tudósítás a szereplők nevét nem említette.

¹⁰⁶ *Kossuth ünnepély az internátusban*. In: *Debreczen*, 24. (1892). szept. 22. 3.

¹⁰⁷ *Mi történt nálunk a múlt héten? Kilencven rózsza Kossuthnak*. In: *Debreczen-Nagyvárad* *Értesítő*, 51. (1892). szept. 25. 2.; *Rövid hírek*. In: *Debreczeni Híradó*, 9. (1892). szept. 25. 3. – Az ország első vidéki takarékpénztárát 1846-ban alapították; Szűts Mihály: *A Debreceni Első Takarékpénztár ötvenéves története. 1846–1896*. Debrecen, 1896. 24.

az ünnepeltről, a tizenkilencedik századi magyar történelem egyik legjelentősebb alakjáról, a hazai polgári átalakulás egyik legserényebb munkásáról, a világszabadság apostoláról. Képzett, tapasztalt literátor értelmiségiként megtalálta az egyensúlyt a Kossuthtól elválaszthatatlan függetlenségi gondolat és a Habsburg-uralkodó iránti, ekkor már a közjogi ellenzékiek körében is általános lojalitás között. Retorikai igényessége (például felütései, mesterien alkalmazott ismétlései, közérthető szóhasználata) és tartalmi értékei folytán az ország bármely pontján (a fővárosban is) elhangozhatott volna. A Nagyerdőn a debreceniek tapsoltak neki.

Megbízatásához híven Vértesi Arnold a rendezvény vezérgondolatából indult ki: *„Büszkén valljuk őt a magunkénak egyaránt mindnyájan, tartozzunk bármely politika zászlaja alá. Sem a véleménynek különbsége, sem a távol idegen föld, ahol él, nem választhatja őt el szíveinktől.”* Hangsúlyozta: hálát és kegyeletet érzünk a nagy aggastyán iránt, és ezt az érzést a pártok küzdelme nem tompíthatja. Miként Széchenyi István (1791–1860) halálakor egységes volt a nemzeti gyász, Kossuth Lajos kilencvenedik születésnapján is együtt áldjuk a gondviselést, amiért őt nekünk adta. Történetfilozófiai síkon utalt a nagy emberek szükségességére, a bátorság, a bölcs óvatosság erényére, az európai forradalmak hatására; konkrét hazai példaként említette a reformmozgalmat, személy szerint ismét Széchenyi, aztán Wesselényi Miklós (1796–1850), Deák Ferenc (1803–1876) és persze Kossuth munkásságát. E háttérbe ágyazva áttekintette a jeles politikus fényesen ívelő életpályáját a zempléni ifjúságától kezdve. Beszélt tündöklő tehetségéről, hűségéről szabadelvű nézeteihez, és arról, hogy ellenállt a hatalom üldözéseinek, az anyagi előnyök csábításainak, és megvesztegetetlen maradt hosszú életén át. Kora liberális eszméinek, nemzete törekvéseinek ő adott hangot, formát, *„ajkán az egész magyar nemzet szólalt meg”*. Megemlítette Kossuth rendkívüli történelmi érdemeit a reformkor és a forradalom, majd a szabadságharc idején, az ország jogainak helyreállításában, alkotmányának újraalakulásában, a polgári vívmányok megteremtésében, a nemzet önvédelmi harcában. Kései utódjaként kiemelte a Pesti Hírlap élén végzett korszakos szerkesztői és publicisztikai munkásságát: vezércikkeit *„amerre csak olvasták, lánggra gyúltak a szívek s mindegyre magasabb hullámokat vert a reform-mozgalom...”*. Koros hallgatói között még jó néhányan voltak, akik emlékeztek Kossuth híres, tömegeket mozgató, egy ideig a debreceniek előtt is csillogtatott ékesszólására. Különösen jelentősnek tartotta a politikus szerepét a békés polgári fordulatban, főként a jobbágyság felszabadításában. *„Ha a márciusi napok lelkesedése alatt a Kossuth által vezetett országgyűlés [...] be nem fogadja az alkotmány sáncaiba az egész népet s azáltal föl nem tüzeli hazája védelmére, egy percig sem lettünk volna képesek ellent állni az idegen támadásnak, s szabadságharcunk, melyet megbámult a világ, csúfos kudarccal végződött volna már kezdetén.”* Az övé a fő érdem, hogy *„a lelkesedés szent tüzeiben egy pillanat alatt elhamvadt a régi kiváltságos Magyarország, hogy egy új, erős, megifjodott Magyarország lépjen helyébe, melynek minden szülötte egyenlő jogokkal bíró polgára e hazának”*. S itt is

megpendítette a kormánypártiak kedvenc ideáját: a fegyveres harcot követő gyászos napok után „a nemzet kibékült fejedelmével s huszonöt év óta a legalkotmányosabb királyt tisztelettel benne, kinek áldást kíván fölszentelt fejére minden magyar ember. *De e hódoló tiszteletet*¹⁰⁸ minden magyar össze tudja egyeztetni a nemzeti hagyományok iránti kegyelettel, s a nagy férfiak iránt tartozó hálával”. S tudatos célzatossággal, részben az ellenzéknek, részben a Kossuth történelmi nagyságát elutasítóknak címezve hozzáfűzte: „Elsüllyedt az a nemzet, mely nem ismeri a hálát, s nincs annak jövője!” Szerinte Kossuth – aki immár egyedül él a nagy napok hősei közül¹⁰⁹ – olyan nagy férfi, akinek „érdemeit megőrzi a történet évlapjai örök időre. Azokat a mi elismerésünk nem teszi nagyobbakká, a kicsinylés nem szállíthatja le. Az ő nagy, történelmi alakján nem változtathat a kortársak nézete, fölülemelkedik az minden pártpolitikán. Nekünk nincs mit hozzá adnunk az ő dicsőségéhez. S midőn ma, kilencvenedik születésnapján üdvözöljük a szabadság agg bajnokát, csak szívünk sugallatát követjük! Szentül hiszem, hogy amit a mi szívünk sugall, milliók szíve sugallja azt ma e hazában. Milliók fohásza emelkedik ma az éghez Kossuth Lajos hosszú életéért. Szálljon áldás ősz fejére s lássa meg azt, ami egész életének vágya volt: lássa virulni szeretett nemzetét!!!”¹¹⁰

Akárcsak ezt a díszbeszédet, Szabolcska Mihály költeményét is mindkét helybeli napilap közölte. A fiatal költő a hajdani nemesi névnapi köszöntők modorában tett hitet a hontalanná vált volt népevezér mellett, és ismételte az ekkortájt gyakran papírra vetett jóslatot. „Míg magyar él, míg magyar lesz / A világon: / Kossuth neve mindörökké / Fent tündököl, fent világ!”¹¹¹ Több mint száz esztendő távlatából jelentősebb irodalmi alkotásnak minősíthető Jánossy Zoltán teológushallgatónak az ünnepség első szakaszában elszavalt verse. A sejtetett történelmi analógiák, a biblikus toposzok, a református lelkészek körében még mindig élő Megváltó-hasonlat, az itt-ott bravúros költői megoldások összességében értékesebb, érettebb alkotást mutatnak. Kossuthot a versben nem (csak a címben) nevezte meg,

¹⁰⁸ A kormánypárti napilap e sorok kapcsán megjegyezte: „a beszédnek Öfelségére, a koronás királyra vonatkozó részénél a közönség percekig viharosan éljenezte a királyt”. *Kossuth-ünnep Debreczenben*. In: Debreczeni Ellenőr, 19. (1892). szept. 19. 4. – A király iránti lojalitást és Kossuth ünneplését a függetlenségi újság is összeegyeztethetőnek vélte: *Szapáry és Kossuth*. In: Debreczen, 24. (1892). szept. 26. 1. – Pár hónappal korábban, a Ferenc József (1830–1916) koronázásának huszonötödik évfordulóján rendezett nagyszabású debreceni ünnepségről a lap három oldalon át tudósított: Debreczen, 1892. jún. 8., majd három nap múlva a felelős szerkesztő, Kósa Barna vezércikkben biztosította hódolatáról az uralkodót: *Post festa*. In: Debreczen, 24. (1892). jún. 11. 1.

¹⁰⁹ Valójában még éltek néhányan a polgári forradalom és a szabadságharc vezetői, katonái közül, például Görgei Artúr (1818–1916), de ő a korabeli közfelfogás szerint nemkívánatos, azaz nem ünneplhető személy volt.

¹¹⁰ *Alkalmi beszéd*. In: Debreczen, 24. (1892). szept. 20. 2. (innen az idézetek); *Kossuth-ünnep Debreczenben*. In: Debreczeni Ellenőr, 19. (1892). szept. 19. 3–4.

¹¹¹ SZABOLCSKA Mihály: *Kossuth ünnepén*. In: Debreczeni Ellenőr, 19. (1892). szept. 19. 1., Debreczen, 24. (1892). szept. 19. 1.

de utalásaiból, finom célzásaiból, képeiből, a kereszténység és a magyarság sorsának párhuzamaiból könnyen kitapintható, hogy róla van szó. Egyébként a liberalizmus nagy eszméinek megtestesítőjeként állította hallgatói (olvasói) elé, akinek örök élete van a magyarság szívében. „Egyenlőség, testvériség, szabadság / Ő benne élnek s bennünk él maga!”¹¹²

Alighanem pontosan tükrözte a közhangulatot a függetlenségi napilap, amikor örömmel állapította meg: „Szép, feledhetetlen szép nap volt a tegnapi. Debrecen lakóinak szíve egy érzelemtől dobogott...”¹¹³ Harmadnap, az országszerte lezajlott ünnepek, így a helyi rendezvény tapasztalatait összegző vezércikkében három főbb tanulságot vont le: az egész ország lakossága őrzi Kossuth emlékét, mint a nemzeti függetlenség jelképét; voltak helyek, ahol az ünneplést nem tekintették pártkérdésnek; „Örömnapja volt ez az egész magyar nemzetnek, melyen a nép millióinak ajkáról hálaima szállt föl az égnek...”¹¹⁴ Hasonlóan látta a születésnap átfogó, átható jelenségét az újság egy későbbi írása is: „A Kossuth-kultusz tehát él a nemzet sorai közt és az eszme, mely örök”¹¹⁵

Utójáték

A rendezőbizottság szeptember 22-én ejtette meg a végső számadást. Márk Endre összeállítása szerint a gyűjtés és az ünnepély teljes bevétele 1730 ezüst forint volt, a lapokban tételesen (Kossuth-kép, selyemzászló stb.) nyilvánosságra hozott kiadás 703 Ft. Az előzetes döntés értelmében a tiszta jövedelemként fennmaradt ezer forintot felajánlották a Kossuth Lajosról elnevezendő lelencház alapítványának. Egyúttal elhatározták, hogy a következő vasárnap a Nagyerdőn ebédet rendeznek, ahol Chilinszky György ingyen lefényképezi a bizottság tagjait és a meghívott hírlapírókat.¹¹⁶ A társas ebéd – negyvenegy résztvevővel – szeptember

¹¹² JÁNOSY Zoltán: *Kossuth Lajos*. In: Debrecen, 24. (1892). szept. 20. 1. A Debreczeni Ellenőr nem közölte ezt a költeményt. – Valamikor az év vége felé – november vagy december 21-én – Jánossy, aki akkor már túl volt az első lelkészsképesítő vizsgán, a hittanszaki önképzőkör gyűlésén is megemlékezett a kilencvenedik születésnapról, *Kossuth, mint az emberi méltóság harcosa* címmel. A társaság közlönyének rövid tudósítása szerint a költeménnyel azonos volt az alap gondolata: „Evangéliumi szellemtől áthatott beszédben fejtegeti az emberi szabadság küzdelmes pályáját, melynek egyik diadalra juttatója a hármas eszme (szabadság, egyenlőség, testvériség) harcosa: Kossuth Lajos.” *Hírek az ifjúság köréből*. In: Közlöny, 23. (1892). december. 20.

¹¹³ *Kossuth-ünnep Debrecenben*. In: Debrecen, 24. (1892). szept. 19. 2.

¹¹⁴ *Kossuth 90-ik születése napja*. In: Debrecen, 24. (1892). szept. 20. 1.

¹¹⁵ KARCZFALVI: *Kossuth kultusz*. In: Debrecen, 24. (1892). szept. 27. 1. Az álnév feloldása jelenlegi tudásunk szerint ismeretlen.

¹¹⁶ *A Kossuth-ünnep elszámolása*. In: Debreceni Ellenőr, 19. (1892). szept. 23. 6.; *A Kossuth-ünnep jövedelme*. In: Debrecen, 24. (1892). szept. 24. 3. (Az egyes gyűjtőíveken aláírtak nevét és a felajánlott összeget is felsorolták.)

25-én a Dobos-pavilonban lezajlott, megtörtént az ígért fényképezés is.¹¹⁷ Chilinszky a csoportképet bemutatta a kormánypárti lap szerkesztőségében, ott pár sort írtak róla, majd a Piac utcai kirakatukban helyezték el.¹¹⁸

Szeptember 26-án a rendezőbizottság postára adta a Kossuthnak címzett üdvözlő iratot tartalmazó díszalbumot. Ehhez kísérő levelet is fogalmaztak, amelyben kérték a tiszta jövedelem jelzett célra történő felhasználásához – egyébként felesleges – hozzájárulását. Leszögezték: nem hivatalos megemlékezés volt, „*hanem a debreceni társadalom összes számottevő tényezőinek közreműködésével a legmagyarabb város közönségének párt-, osztály- és felekezeti különbség nélkül osztatlanul nyilvánult rajongó lelkesedése között megtartott nagy nemzeti ünnepnap*”. A debreceni közönség hazafiúi hálája és kegyelete kifejezésékként az ünnepély „*egyezer forintot tevő tiszta jövedelméről*” a rendezőbizottság úgy intézkedett, „*hogy az összekapcsoltatván az 1889-ik évi Lajos napja alkalmával a debreceni dalegylet által rendezett ünnepélynek azóta 170 forintra növekedett tiszta jövedelmével, egy Debrecenben létesítendő és nagy nevedről nevezendő lelencház céljaira fordíttassék*”. Erre még a három éve e tárgyban feltett kérdésre érkezett kedvező válasz adott indítékot. „*Ehhez képest legyen szabad jóváhagyásod alá terjesztenünk, hogy az egyezerszázhetven forint alapítványi tőkét gyümölcsöző kezeléssel Debrecen szab. kir. város pénztárában elhelyezzük.*”¹¹⁹ A rendezőbizottság elnöksége a városi törvényhatósági bizottság szeptember 23-i közgyűlésén mutatta be a Kossuth-lelencház alapjára szánt 1170 Ft alapítvány átadása iránti kérelmet. A városi tanács előtte úgy nyilatkozott, hogy ezen összeget kész alapítvány gyanánt kezelteni és gyümölcsöztetni. A közgyűlés a folyamodványt egyhangúlag elfogadta.¹²⁰ Érdemi tárgyalásra csak két hónap múlva, november 23-án került sor. A véle-

¹¹⁷ *Társas ebéd a Nagyerdőn.* In: Debreczeni Ellenőr, 19. (1892). szept. 26. 4. – A pavilont Dobos József (1847–1924) budapesti cukrász emeltette, 1885-ben a fővárosi kiállítás egyik legsikerültebb épülete volt; Simonffy Imre debreceni polgármester ekkor vásároltatta meg és a Nagyerdőn állíttatta fel; vendéglő, kávéház, sörcsarnok és hatalmas bálterem volt benne, nyitott tornáccal; a város tulajdona, de bérbe adta. Vö. Szűcs Ernő: *Debrecen 1900–1910 közötti vendéglátóiparáról.* In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXI. 1994. 157.

¹¹⁸ *A Kossuth-ünnep rendező bizottságát...* In: Debreczeni Ellenőr, 19. (1892). szept. 29. 5.

¹¹⁹ *A Kossuth-ünnep...* In: Debreczeni Ellenőr, 19. (1892). szept. 30. 4. A kísérő levél aláírói: Vértesi Arnold, a rendezőbizottság elnöke, Márk Endre alelnök, Bakonyi Samu jegyző. – A kilencvenedik születésnapra küldött üdvözlő leveleket, táviratokat a Kossuth-hagyatékban együtt találjuk. Sem az augusztusi és a szeptember 18-ig érkezett, sem a szeptember 19. – október 17. – 1893. májusa között érkezett csomagban nincsenek debreceni küldemények, a másodikból mintha kiemelte volna valaki azokat. Egy későbbi jegyzéken viszont feltüntették a debreceni leveleket; MOL R 90. (7136–7138, mikrofilmtékercs). A dokumentum szövegét közli: BÉNYEI 2003, 268. – Kossuth 1889-es beleegyező válaszát, amelyet a Lajos napi ünnepély rendezőbizottságához intézett, nem hozták nyilvánosságra, csak tartalmát ismertette – az ellenzéki újság sürgetésére – vetélytársa: *Levél Kossuth Lajostól.* In: Debreczeni Ellenőr, 16. (1889). nov. 26. 2.; vö. BÉNYEI 2003, 239–240.

¹²⁰ *Városi közgyűlés.* In: Debreczen, 24. (1892). szept. 24. 3.

mény nem változott: a szóban forgó összeget az alapítványi pénztárnál helyezte el, és hozzájárult Kossuth Lajos nevének használatához.¹²¹

A születésnap kapcsán fellendült Kossuth-kultusz groteszk, a nevetségesség határát súroló megnyilvánulásai közé sorolható a debreceni Csizmadia Társulat¹²² november 30-án hozott méltatlan határozata: némi vita után úgy döntöttek, hogy felavatandó színházuk díszes, tágas tánctermet és a hozzá kapcsolódó vendéglőt – a monarchikus érzelműek által felvetett Korona helyett – „Kossuth vendéglő”-nek kívánják elnevezni, mégpedig a farsang elején tartandó első bálon.¹²³ Ehhez másnap táviratban kértek engedélyt a turini száműzöttől.¹²⁴ A *Debreczeni Ellenőr* rosszallását fejezte ki a bizarre ötlet felett: „tegyenek le a csizmadia iparosok, éppen a Kossuth neve megtisztelése érdekében arról, hogy vendéglőjüket a legnagyobb élő magyarról elnevezzék; legyenek róla meggyőződve, hogy a nagy Cézár sincs valami nagyon megtisztelve, amikor nevére most itt-ott megtermett bulldog hallgat”.¹²⁵ A címzett sürgönye már harmadnap megérkezett. A szabadelvű lap szerint „olyanformán hangzó tartalma van, hogy Kossuth nem kér magának efféle megtiszteltetésből, nem is engedi meg, hogy a vendéglő az ő nevét viselje”. A szerkesztőség megnyugodva vette tudomásul, hogy ha a józan ész nem is, de a politikus akarata felülkerekedett, és kerek perec elutasította a szokatlan és tiszteletlen kérést. „A túlzásba vitt Kossuth-kultusz tanulságos leckét kapott – magától Kossuthtól. A nem várt furcsa eset éppen a debreceni szélsőbali csizmadiákkal történt meg, akik most röstelkedve elmélkedhetnek azon, hogy a 90 éves aggastyán iránt táplált rajongó érzelmek kitöréseinek is van egy bizonyos határa, melyen túllépnek, teherré, alkalmatlanná válnak öreá nézve és csak kellemetlenségeket szereznek önéki.”¹²⁶ Mit tehettek mást, a derék csizmadiák – akik végül is restellték a baklövést – az eredetileg javasolt Korona néven hirdették legközelebbi táncvigalmuk színhelyét.¹²⁷

Kossuth Lajos a hozzá érkezett számtalan születésnapi üdvözetlet – mint korábban a díszpolgári hullám idején – közösen köszönte meg. A dátum nélküli, valószínűleg 1892 végén-1893 elején keletkezett fogalmazvány ma is megvan hagyatékában,

¹²¹ HBML IV. B. 1403/a. 13. 184. sz. 280–321. old. – A kormánypárti újság hírt adott erről: *Városi rendes közgyűlés*. In: *Debreczeni Ellenőr*, 19. (1892). nov. 23. 4. – Lelencház, pontosabban állami menhely csak 1903-ban létesült, amelyhez az építési telket a város adta; az ennek történetéről született feldolgozás nem említi a Kossuthról elnevezett alapítványt: TÓTH László: *Hajdú-Bihar megye gyermekvédelme*. Debrecen, 1974. 11–13., 22–24.

¹²² A városban a céhek megszűnése után az elsők között, 1873-ban jött létre a Csizmadia Társulat; KIRÁLY 1882, 709. Vezetősége – nyilván a magas létszám miatt is – igencsak agilis és nagyra törő volt.

¹²³ *A csizmadia társulat...* In: *Debreczeni Ellenőr*, 19. (1892). nov. 30. 5.; *A csizmadia-társulat házának felavatása*. In: *Debreczeni Ellenőr*, 19. (1892). dec. 3. 4.

¹²⁴ MOL R. 90. 1. 7876. (7138. mikrofilmtekercs). Szövegét közli: BÉNYEI 2003, 269.

¹²⁵ *Kossuth és a „korona”*. In: *Debreczeni Ellenőr*, 19. (1892). dec. 5. 5. – Julius Caesarra (Kr. e. 100–44) utal.

¹²⁶ *Kossuth válasza a debreceni csizmadia-társulatnak*. In: *Debreczeni Ellenőr*, 19. (1892). dec. 7. 3.

¹²⁷ Debrecen, 24. (1892). dec. 13. 2. – A vendéglő 1892. nov. 12-én nyílt meg a Csizmadia Árucarnok Szövetkezet árucarnokában, vö. Szűcs 1994, 172. (nem említi a Kossuth-affért).

de más kéz írása, talán valamelyik turini lakótársa vagy fia vetette papírra. Noha közvetlenül nem említette a cívisvárost, a levél a debrecenieknek is szólt, de meglepő módon sem az itteni levéltári iratokban, sem az újságokban nincs nyoma.¹²⁸

Utcaelnevezés

A kilencvenedik születésnap maradandó fejleménye volt Debrecenben az egyik legnagyobb és legforgalmasabb utca elnevezése Kossuth Lajosról. Ennek is volt előzménye. Az első akció időpontja 1889: az akkori nagy névnap ünnepség alkalmából a Kádas (ma: Arany János) utca háztulajdonosai vetették fel, hogy jó lenne utcájukat átkeresztelni Kossuth nevére.¹²⁹ Októberben kérvényt intéztek a városi tanácshoz,¹³⁰ de a törvényhatósági bizottság nem foglalkozott a beadvánnyal. Bár a hivatalos válasz nem ismert (nyilván elutasító volt), az év vége felé a Verseny fényírda (fényképész-üzlet) néhány hirdetésében a Kossuth (Kádas) utcát tüntette fel címként, bizonyára a hatósági beleegyezés közeli reményében.¹³¹

Három évvel később a születésnap rendezőbizottság szeptember 4-i ülésén került szóba, hogy nevezzenek el Kossuth Lajosról utcát Debrecenben. Bakonyi Samu ügyvéd-újságíró volt az indítványozó, ő a Cegléd utcára gondolt. Komlóssy Dezső (1846–1935) nyugalmazott törvényszéki bíró és Váczy János cívisgazda hozzászólása nyomán viszont a többség a Piac utcáig vezető Kisvárad utcára.¹³² A közvélemény az előbbi ötlet mellé állt és sikerült megnyerni nyolcvan törvényhatósági bizottsági tagot. Miután lezajlott a nagyerdei ünnepség, a rendezőbizottság az ő aláírásukkal ellátva szeptember 27-én önálló előterjesztést nyújtott be a városi közgyűléshez. A városi tanács még aznap megtárgyalta, és azzal a kiegészítéssel továbbította, hogy a végrehajtással a tanácsot bízzák meg.¹³³ A törvényhatósági bizottság rendkívül hamar, már szeptember 29-én foglalkozott a beadvánnyal, bár az előzetesen kiküldött napirendi pontok között nem szerepelt.¹³⁴ A laptudósításokból kiderül, hogy némi vita volt a tárgyban. A kérdést a szabadelvű ügyvéd, Márk Endre hozta szóba. Afelől érdeklődött, hogy mi történt

¹²⁸ Kossuth köszönete a 90-ik évfordulóra hozzá intézett üdvözlésekre. MOL R 90. I. 7910. (7137. mikrofilmtekercs). Szövegét teljes terjedelemben közli: BÉNYEI 2003, 270.

¹²⁹ *Kossuth utca*. In: Debreceni Híradó, 6. (1889). aug. 25., *Kossuth-utca*. In: Debreceni Ellenőr, 16. (1889). aug. 27. 3.; ennek alapján említi KOROMPAI Gáborné: *A szabadságharc emléke a XIX. századi debreceni hírlapokban*. In: Emlékek és források... Debrecen, 1848/49. Debrecen, 2001. 326.

¹³⁰ „*Kossuth-utca*”. In: Debreceni Ellenőr, 16. (1889). okt. 22. 1.; *Rövid hírek*. In: Debrecen, 21. (1889). okt. 23. 3.

¹³¹ Debrecen, 21. (1889). dec. 5. 4., dec. 9. 4., dec. 14. 7. – A Verseny fényírda létesítéséről nincs érdemi információnk, működéséről is csak a korabeli hírlapi közleményekből értesülhetünk.

¹³² *Kossuth ünneplése*. In: Debreceni Ellenőr, 19. (1892). szept. 5. 4.; *Kossuth-ünnep Debrecenben*. In: Debrecen, 24. (1892). szept. 5. 4.

¹³³ *Cegléd utca – Kossuth Lajos utcája*. In: Debreceni Ellenőr, 19. (1892). szept. 28. 5.

¹³⁴ *Városi közgyűlés*. In: Debrecen, 24. (1892). szept. 29. 2.

az utcaelnevezési javaslattal, és mindjárt kérte: azonnal vegyék fel a napirendbe. A főispán, Dégenfeld József gróf (1847–1927) azt válaszolta, hogy az indítványt a törvényes határidőn belül nyújtották be, és azt aznap meg is fogják tárgyalni, akár most mindjárt foglalkozhatnak vele. Simonffy Imre polgármester és Komlóssy Arthur ügyvéd a rögtöni tárgyalást szorgalmazta. Erre felolvasták azt és a tanács támogató ajánlását. Csanak József (1820–1900), a városi közéletben is igen aktív, befolyásos kereskedő úgy vélte, célszerűbb lenne a Hatvan utcát Kossuthról elnevezni, mert 1849 januárjában ezen vonult be a városba (természetesen rosszul tudta ezt). Géresi Kálmán (1841–1921) kollégiumi tanár elvi megfontolásból szintén nem pártolta, mert ellenezte a történelmi utcanevek megváltoztatását, ezért keressenek más előkelő utcát, amelyet a nagy államférfiről neveznek el. A közgyűlés nagy többsége viszont az eredeti indítványt támogatta és fogadta el.¹³⁵

A szűkszavú jegyzőkönyvi bejegyzés így szól: *„A városi tanács 7736/892 számú végzése mellett bemutatja a Kossuth ünnep rendezőbizottságának 80 bizottsági tag aláírásával ellátott s Kossuth Lajos 90-ik születése napja alkalmából a Cegléd utcának Kossuth utcává leendő elnevezése iránti önálló indítványát.– Ezen önálló indítvány a bizottsági közgyűlés általános helyeslésével találkozván, a Cegléd utcának Kis-Cegléd utcával együtt Kossuth utca névvel leendő megjelölése elrendeltetik, végrehajtásával a városi tanács megbízatván”*.¹³⁶

Két nappal később a *Debreczen* két dologra emlékeztetett. Egyrészt saját – állítólag jóval régebbi – elképzeléseire, másrészt a Kádas utcaiak egykori mozgalmára, amely ebbe a sorba illeszkedett. *„Az eszme azonban, hogy Kossuth nevét vegye föl valamelyik utca, csak a tervezgetés stádiumában maradt, míg nem most a Kossuth-kultusz – mely Debreczenben ellenállhatatlan erővel terjed – egyszerre tetté érlelte.”* Nyilvánvalóan helyeselte a közgyűlés előrelátó döntését. *„Idővel ez lesz Debrecennek legszebb utcája. Tágas, hosszú, egyenes utca, minden fejlődésre képes. Az eleje máris nagyvárosias külsőt mutat. Szemben nyílik vele a Széchenyi utca, belőle ágazik ki a Batthyány utca, párhuzamosan halad vele a Teleki utca. A nagy nevek tehát egymás mellé kerülnek.”* (Feltételezhető, hogy ezzel a szemponttal sem az előterjesztő bizottsági tagok, sem a városatyák nem számoltak.) Viszont jobbnak tartotta volna, ha a Kis-Cegléd utca megtartja a nevét, mégpedig azért, mert annak a végén van a temető, és nagyon furcsán hangzik majd, ha valakit a gyászjelentésben úgy parentálnak el, hogy a Kossuth utcai temetőben helyezik végnyugalomra. *„Ki ne látná meg ebben a kontrasztot?*

¹³⁵ *Uo.*, 3. (a lap tudósítója szerint a főispán után nem a polgármester, hanem Márk Endre kívánt azonnal tárgyalni), *Debreczeni Ellenőr*, 19. (1892). szept. 29. 4. – Kossuth 1849. január 7-én a Miklós utcai kapunál érkezett a városba; KÓNYA 1948, 477. – A kormánypárti újság épp előző nap cikkezett arról, hogy Debreczen város jegyzőkönyvében már 1547-ben le volt írva a „Thegléd” utcanév; Czepléd utca – *Kossuth Lajos utcája*. In: *Debreczeni Ellenőr*, 19. (1892). szept. 28. 5.

¹³⁶ HBML IV. B. 1403/a. 13. 161. sz. – Tehát mind a Nagy-, mind a Kis-Cegléd utca neve megváltozott.

*Hiszen a Kossuth nevéhez nem az enyészet, hanem a feltámadás gondolata van fűzve, az ő neve nem halált, de életet jelent.*¹³⁷

Minthogy a törvényes határidő lejártáig senki sem fellebbezte meg a közgyűlési határozatot és remélhető volt a belügyminiszteri jóváhagyás is, pár héttel ezután az első lakó, dr. Bükk Géza orvos kitette házára az érc táblát: „*Kossuth-utca 2600.*” Sokan viszont várták a régóta rebesgetett új házszámokat, és azokkal együtt akarták megcsináltatni a táblákat.¹³⁸ Október végén a városi tanács utasította a főjegyzőt, hogy készíttessen két márványtáblát „*Kossuth Lajos-utca*” felirattal. Az egyiket a városháza, a másikat Némethi Sándor 140. sz. alatti házának falába kívánták beilleszteni.¹³⁹ Ez hamarosan megtörtént: „*Az utca felső és alsó végén mától fogva ott ragyog a város márványtáblára vésett aranyozott név: «Kossuth-utca»*” – büszkélkedett a kormánypárti újság november 11-én.¹⁴⁰ Most már a házak gazdái közül is többen mozdultak ez irányban. Hozzáfogtak a kocsiót szélesítéséhez és megtették az előkészületeket a fásításra. A *Debreczeni Híradó* javasolta a templom körüli tér parkosítását is.¹⁴¹

*

Hamar, meglepően hamar kiderült, hogy a politikai egység Kossuth megítélésében csak egyszeri alkalomra volt helyreállítható. Alighogy véget értek a születésnap ünnepségek, országszerte ismét szembekerültek egymással a kormánypárt és a közjogi ellenzék hívei, tagjai.

¹³⁷ *Kossuth-utca.* In: Debreczen, 24. (1892). okt. 1. 2. – A Széchenyi István gróf, Batthyány Lajos gróf (1809–1849) és a Teleki László gróf (1811–1861) nevét viselő utcák ma is ugyanott fekszenek. – A Cegléd utcai temető középkori eredetű, sokáig a város legnagyobb sírkertje volt, SÁPI 1972, 59., SÁPI Lajos: *Régi temetők Debreczenben.* In: Hajdú-Bihar megye temetőművészete. Főszerk. Szöllősi Gyula. Debrecen, 1980. 176–178.

¹³⁸ *Kossuth Lajos utca...* In: Debreczeni Híradó, 9. (1892). okt. 23. 3. – A debreczeni házak 1897-ben kaptak új számokat (addig a helyrajzi számokat használták); vö. NÁBRÁDI Mihály: *Bevezető.* In: Debrecen utcanevei. Debrecen, 1984. 37–39.

¹³⁹ *A Kossuth Lajos-utca...* In: Debreczeni Híradó, 9. (1892). okt. 30. 3.

¹⁴⁰ *Kossuth-utca címtáblája.* In: Debreczeni Ellenőr, 19. (1892). nov. 11. 5.

¹⁴¹ *Kossuth utca...* In: Debreczeni Híradó, 9. (1892). nov. 6. 2.